

EKONOMSKE VEZE SSSR-a S INOZEMSTVOM U ZAGREBAČKIM DNEVNICIMA 1928-1932. SMETNJE I ZAPREKE II

Rene Lovrenčić

Ostvarivanje prve "petoljetke", plana ekonomskih, socijalnih i kulturnih promjena u Sovjetskom Savezu, jedinstvenoga ne samo po ambicijama, vrlo velikim i gotovo sveobuhvatnim u golemoj zemlji, već i po tome što sličnog pokušaja nije bilo dotada ni u najrazvijenijim sredinama svijeta, ovisilo je znatno o inozemnim faktorima, njihovom interesu, sklonosti ili čak spremnosti da razviju privredne veze s državom koja im je bila zazorna zbog više razloga. U prethodnom dijelu rasprave izloženo je kako se znatan dio njih reflektirao u zagrebačkim dnevnicima između 1928-1932. god. Prikaz smetnji i zapreka razvoju ekonomskih odnosa SSSR-a s inozemstvom u to doba nužno je proširiti obradom tretmana Treće internacionale, kao i sovjetske diplomatske djelatnosti u tom dijelu naše publicistike, koji je svakako imao osobitu ulogu u gradnji opće slike hrvatske javnosti o novoj, postrevolucionarnoj Rusiji.

Kominternu, zasnovanu kao svjetska stranka opće antikapitalističke revolucije, bila je prva radnička internacionala s oslonom na državnu vlast, i to u golemoj zemlji, od sredine 20-ih godina s očito rastućom političkom, ekonomskom i vojnom snagom. Od svojih prethodnica razlikovala se i po tome što se razvila u više svjetsku organizaciju nego što su one ikada bile. Komunističke partije, njezine sekcije, rasprostrle su se na sve kontinente. Dakako, njihova je politička i socijalna težina po zemljama bila vrlo različita, ali je gotovo svugdje predodžbu o snazi pojedine njezine sekcije pojačavala činjenica da čini dio goleme organizacije čiji je centar usmjeruje, podupire, hrabri pa i financijski pomaže. Tim pak centrom neosporno je dominirala vladajuća stranka u SSSR-u, najveća komunistička partija svijeta u najvećoj zemlji svijeta. U njezinoj režiji tekla je, u Staljinovo doba još više nego ranije, fuzija rada Kominterne i inozemne akcije sovjetske države, uz rastuću prevagu državnih interesa. Pokušaji sovjetske diplomacije da inozemne partnere razuvjere u tu povezanost prihvaćani su uglavnom kao prozirni manevri, bez obzira na česte nepodudarnosti između oficijelne vanjske politike Sovjetskog Saveza i proklamiranih trajnih ili neposrednih ciljeva aktivnosti Kominterne.¹ Djelatnost Treće internacionale mnoge je plašila ne samo zbog svojih ciljeva i moćnog oslonca već i zato što je velikim dijelom bila tajna. U raznim prilikama izlazilo je ipak na javu, često

¹ E.H. Carr, *The Twilight of the Comintern, 1930-1935*, London- Hongkong 1982, 3-6.

uz svakakva pretjeravanja, da se ona služi brižno skrivanim kanalima i punktovima, vještim kamuflažama i mimikrijom. S obzirom na ciljeve i karakter Kominterne to zapravo nije trebalo biti začudno, to manje što su njezine sekcije u mnogim zemljama bile zabranjene ili u nekom polulegalnom statusu. Moskovska centrala Treće internacionale i veći dio njezinih ogranaka stoga su neizbježno održavali međusobne veze tajno, što je u manjoj mjeri vrijedilo i za legalne komunističke partije, stalno pod prisмотрom vlasti i podložnima povremenim progonima zbog stvarne ili navodne subverzivne djelatnosti. Uz to, dio zadataka koje im je Kominternu, čak dijelom i javno, postavljala nije se mogao ostvarivati bez visokog stupnja tajnosti, npr. komunistička infiltracija u državni aparat kapitalističkih zemalja, napose u njihove vojne snage. Razni utjecajni krugovi u tim zemljama pa i njihova visoka državna tijela često su zato vidjeli prste Kominterne ili njezinih sekcija i u onim socijalnim gibanjima, posebice radničkim, gdje ih stvarno nije bilo ili im je utjecaj bio marginalan. Sama Kominternu je zbog propagandnih razloga širila i podupirala predodžbu o svojoj sveprisutnosti širom svijeta i neprekidno rastućoj snazi, što su pak brojni njezini protivnici u raznim zemljama upotrebljavali u vlastite propagandne svrhe, predstavljajući je kao golemu opasnost za "prirodni" poredak i civilizaciju.

U proljeće 1928. god. *Obzor* donosi shemu vrhovnih političkih organa SSSR-a i s njom povezan veliki dijagram o organizaciji Treće internacionale.² Na istaknutom mjestu nalazio se Politbiro Centralnog komiteta SKP(b), tada doista najvažnije tijelo sovjetske politike a i svjetskog komunističkog pokreta. Njegove veze sa saveznom sovjetskom narodnom komesarom, tj. s centralnom sovjetskom vladom, i s izvršnim komiteom Kominterne bile su, s spravom, grafički naznačene. U shemi o vrhovnoj sovjetskoj upravi navode se samo neki narodni komesarijati - za vanjske poslove, trgovinu, obranu, financije i ČEKA. Stvarno, ovo posljednje važno političko tijelo, još 1922. god. preobraženo u GPU, odnosno OGPU, nije bilo zasebno ministarstvo, već organ neposredno podređen saveznoj sovjetskoj vladi. Od spomenutih komesarijata samo je onaj za financije grafički povezan s izvršnim komiteom Kominterne, čime se, vjerojatno, htjelo upozoriti na glavni izvor prihoda Treće internacionale. u velikom dijaagramu o njoj označen je prezidij kao vodeće tijelo, navedeni su njegovi izvršni organi, posebice sekretarijat s regionalnim ograncima za grupe zemalja na svim kontinentima, ali je uključen i popis od desetak afiliranih organizacija Kominterne, omladinska, ženska, sindikalna, seljačka, kooperativna, sportska crvena internacionala i druge. U kraćem popratnom tekstu se kaže da "egzekutivni komitet Kominterne" dirigira svjetskom komunističkom propagandom oslanjajući se na komuniste "u svim državama svijeta i svim većim kolonijama". Po upotrijebljenim oznakama i nazivima očito je da je zagrebački dnevnik preuzeo shemu i dijagram iz nekih francuskih novina, koje su, izgleda, bile prilično dobro informirane. Iako nema ni riječi zašto je to učinjeno, svrha je bila lako domisliva: htjela se istaknuti uska povezanost sovjetske vladajuće partije, vrhovnih organa vlasti Sovjetske Rusije i Kominterne, a i upozoriti na golemost i raznolikost organizacijskih oblika Treće internacionale kao opasnog svjetskog polipa. Objavljivanje

² Boljševička propaganda za Evropu, *Obzor* (=OB) 13.V.1928. U okviru sheme nalaze se i neki personalni podaci o članovima Politbira, sovjetske vlade i izvršnog komiteta Kominterne, dio njih je pogrešan (Koubleheff, umjesto Kujbišev; Radzoutoum, umjesto Rudzutak).

strukture sovjetskog političkog vrha i njegovih spona s Kominternom vjerojatno je u Francuskoj trebalo poslužiti kao zorni argument u prilog zagovaranju prekida diplomatskih i drugih odnosa sa SSSR-om, jednim od vanjskopolitičkih ciljeva desnice Treće republike još od 1924, kada su ti odnosi bili uspostavljeni.

Sredinom 1928. god. Obzor se osvrnuo na komunistički pokret u Čehoslovačkoj.³ Međutim, anonimni autor znatan dio članka posvećuje općem stanju toga pokreta u Evropi. Zemlje našeg kontinenta podijelio je u tri skupine. U prvoj, na europskom demokratskom sjeveru u koji je uvrstio Veliku Britaniju i Skandinaviju s Danskom, komunističkog pokreta, po njegovu sudu, gotovo i nema. Tvrdnja nije bila posve opravdana; u tom dijelu Europe uz doista male i slabe sekcije Kominterne, postojala je i prilično jaka švedska Radnička partija, također njezin ogranak sve do svog raskola 1929. god. Drugom skupinom zemalja autor smatra zemlje južne Europe u koju je ubrojio i Kraljevinu Jugoslaviju. Ondje je komunistički pokret, konstatira se u članku, izvan zakona, ali se ništa ne kaže o tome da li djelujući ilegalno predstavlja kakvu-takvu snagu ili je posve beznačajan. Trećom skupinom zemalja pak smatra Francusku, Njemačku i Čehoslovačku kojima daje zbirno ime Srednje Europe. Ondje su komunističke partije dopuštene, imaju znatan broj zastupnika u parlamentima, ali ne postižu "bilo kakve pozitivne rezultate". Po autorovu neopravdanom gledištu, listovi im se sasvim iscrpljuju "u igri oko zakona o zaštiti države". One imaju, navodi se dalje u članku, svoja vrhovna tijela, konzume (valjda, kooperative), tvorničke ćelije, profesionalna (valjda, sindikalna) pa i sportska udruženja. Konstatacija baš nije poduprla prethodni sud o potpunoj besplodnosti komunističkih partija u spomenutom dijelu Europe. U nastavku teksta napominje se da vlasti onde nisu zabranile "ovaj 'revolucionarni' pokret, koji sasvim otvoreno priznaje da prima instrukcije iz Moskve". Izrazito negativnom prikazu djelovanja čehoslovačkih komunista autor pak dodaje opći sud: "Osjeka komunističkog pokreta u Srednjoj Europi opaža se već davno. Ona postaje sve primjetnija i brža." Te riječi mogle su se shvatiti kao indirektno objašnjenje tolerancije vlasti prema komunističkim partijama u zemljama koje je autor svrstao u Srednju Europu. Iz članka je slijedilo da komunizam uopće u Europi nije nikakva ozbiljna opasnost.

Međutim, nepunih mjesec dana posije ovog priloga, u Obzoru nalazimo članak posve druge intonacije.⁴ Radilo se o osvrtnu na početak rada 6. kongresa Kominterne koji je bio otvoren 17. VII. 1928. god. U Moskvi se, prema autoru, okupilo 350 delegata iz 35 zemalja.⁵ Po njegovu sudu, Treća internacionala je od svog prethodnog kongresa, održanog 1924, silno ojačala u organizacijskom pogledu i stekla "znatnu zalihu borbene snage". Raspoložući s 54 sekcije ona se bori za uspostavu komunističkog poretka u cijelom svijetu. Ta se borba može ironizirati i omalovažavati, piše anonimni autor, ali treba priznati da se Kominternu i njezine vođe odlikuju dosljednošću, ustrajnošću i vjernošću svom idealu. Treća internacionala ne da se demoralizirati, ako je u nekim

³ Komunizam u Čehoslovačkoj, OB I. VII. 1928.

⁴ Šesti kongres komunističke internacionalne, OB 25. VII. 1928.

⁵ Podaci su bili netočni. Stvarno, na 6. kongresu sudjelovao je 381 delegat s punovažnim glasom i 151 sa savjetodavnim. Delegati su predstavljali 58 partija, od kojih su 52 imale pravo odlučivanja (v. Komunistička internacionala. Stenogrami i dokumenti kongresa. Šesti kongres, Gornji Milanovac 1982, d. III, 1896 i 1634.

zemljama prisiljena na uzmak, u drugima to nastoji nadoknaditi bržim napredovanjem. Autor čak predviđa da će Kongres završiti utvrđivanjem mnogo bolje bilance za komunizam širom svijeta nego u Sovjetskoj Rusiji, opterećenoj teškim sukobima unutar boljševičke partije koje u prvom redu izazivaju privredni neuspjesi. Određenije se o njima ništa ne kaže. Međutim, autor ističe da je Staljin u jednom govoru već formulisao osnovne crte platforme Kominterne koje Kongres treba usvojiti, uključujući stajalište prema eventualnom novom velikom ratu. Ako do njega dođe, valja ga pretvoriti od imperijalističkoga u građanski, te s pomoću njega zatrti fašizam, srušiti kapitalizam, osloboditi kolonije od osvajača i obraniti SSSR.⁶ U članku se sa žaljenjem zaključuje da su Staljinove ideje tek na izgled utopijske. Zapravo, opća politička situacija u svijetu, zatvorena rivalstvom velesila a označena i nepravilnostima na Balkanu pogoduje Kominterni. Uz to, ništa se ne čini da se paralizira njezin utjecaj. Tvrdnja nije nimalo odgovarala raznim informacijama i u Obzoru i u drugim zagrebačkim listovima koji su i tada i kasnije izvještavali o mjerama protiv komunističke djelatnosti u brojnim europskim i drugim zemljama. Zabrinuti pisac članka čak smatra da "mnogi režimi nehotice pospješuju rad i utjecaj Kominterne". Zbog objašnjenja citira se jedan ugledni ukrajinski list iz Lavova, koji je osudio rad Lige naroda pa i država osnivača optuživši ih da su svjetsku mirovnu organizaciju pretvorili u tribinu neiskrene pacifičke frazeologije, dok se opća klima u svijetu zasićuje "ratnim bacilima". Kominternu, nadovezuje autor, sve to vješto iskorištava kao i nepravde raznih režima prema svojim podanicima. Članak ipak završava utješnom notom: "Ali ako se slomi komunizam u Rusiji, onda je komunizmu izvan Rusije odzvonilo." Autor se nije izjasnio o pitanju bilokakvih odnosa drugih zemalja prema Sovjetskoj Rusiji, utočištu i moćnom osloncu Treće internacionale, ali se lako moglo pretpostaviti da ih smatra štetnima.

Još dok je u Moskvi zasjedao 6. kongres Kominterne, Obzor je prenio iz nekoga francuskog izvora pogled J. Chiappea, šefa pariške policije, o komunizmu u Francuskoj i svijetu.⁷ Nekoliko godina kasnije, 6. II. 1934, otpuštanje toga visokog funkcionara poslužilo je kao povod desničarskim ligama kojima je bio sklon za poznati prepad na Burbonsku palaču s ciljem da obore i vladu i parlament i uvedu svoj, polufašistički režim.⁸ Sredinom 1928. god. u zenitu svog političkog utjecaja i stvarne moći, Chiapp se oborio na francusku Komunističku partiju tvrdnjama da je ne samo rušitelj javnog mira i reda koji rovari u vojsci i državnoj upravi a i u kolonijama, već i da to radi kao plaćena agentura jedne strane sile. O kojoj se to sili radi, nije moglo biti sumnje. Naime, on teškoj osudi francuskog ogranka Kominterne dodaje sud da između sovjetske vlade i Treće internacionale nema nikakve razlike, što je bila tipična poluistina. Međunarodnom komunizmu treba se, po njegovu sudu, protiviti na odgovarajući način: internacionalnom borbom. Da je Chiappe pri tome mislio na kooperaciju vlasti državâ, slijedi iz njegova navoda da je 1927. god. razgovarao o antikomunističkoj akciji sa španjolskim ministrom unutrašnjih poslova i šefom madridske policije. Stvarno, u to doba "strašnu opasnost" od komunizma u španjolskoj monarhiji predstavljalo je nekoliko stotina

⁶ Ob itogah ijuljskoga plenuma VKP(b), Doklad nasobranii aktivâ leningradskoj organizacii VKP(b) 13. ijulja 1928. g., J. V. Stal'in, Sočinenija, Moskva 1949, sv. 11, 202.

⁷ Kako pariški redarstveni prefekt gleda na boljševičku propagandu i borbu protiv nje, OB 7. VIII. 1928.

⁸ M. B a u m o n t, La Faillite de la paix(1918-1939), Paris 1951, sv.I, 481.

članova jedne od najslabijih sekcija Kominterne u Europi. Chiappeov pledoaje za međunarodnu organiziranu borbu državnih vlasti protiv komunizma, neke vrsti anticipaciju njemačko-japanskog Antikominternog pakta iz jeseni 1936. god., završava sudom da je strana sila koja dirigira djelatnošću francuskih i drugih komunista u stanju stalne revolucije te se trudi da "inficira tom revolucijom cijeli svijet, da bi upropastila sve zemlje i potkopala sve osnove civilizacije". Chiappe je očito pripadao onim visokim francuskim funkcionarima koji su, poput većine desničarskih stranaka i drugih organizacija u Francuskoj, smatrali da su njezine veze bilo kakve vrste sa SSSR-om nepoželjne i štetne.

Ako je prikazani prilog *Obzora* sugerirao da su svjetski komunistički pokret i Kominternu koja ga iz svoje moskovske centrale objedinjuje i vodi ozbiljna opasnost za sve države svijeta, osim sovjetske, novi osvrt zagrebačkog dnevnika nudio je čitateljima protivnu procjenu. U dopisu lista iz Varšave tvrdi se da je osiguran socijalni mir u Europi, dok komunizam sve više opada.⁹ Kao jedini razlog dobre perspektive navodi se uviđanje radničkih masa da se ne trebaju zanositi revolucionarnim utopijama a do kojeg su one došle poučene odbojnim ruskim iskustvom. Anonimni dopisnik poziva se na materijale 6. kongresa Kominterne, tvrdeći da se u njima konstatira opći rast oportunitizma u svjetskom radničkom pokretu i skretanje proleterskih masa udesno. Stvarno, na Kongresu nije bilo takve ocjene, već jedino priznanja o još velikom utjecaju socijal-demokracije na radništvo u glavnim kapitalističkim zemljama.¹⁰ U članku se, doduše, spominju veliki komunistički uspjesi na parlamentarnim izborima u Njemačkoj, Francuskoj i Čehoslovačkoj, ali se dodaje da to ništa ne znači, jer i ondje sekcije Kominterne trpe od raznih slabosti koje je njezin nedavni 6. kongres otvoreno žigosao. Taj kongres je doista, kao i raniji, kritizirao i te i druge komunističke partije, što samo po sebi nije predstavljalo priznavanje njihove beznačajnosti. U svim drugim zemljama, kaže se dalje u članku, komunističke partije su veoma slabe. Protukomunistička represija u raznim državama ne spominje se ni kao sporedan razlog takva stanja. Iz kritičkih ocjena Kominterne o radu njezinih sekcija izveden je pak proizvoljan zaključak: "Sam dakle komunistički kongres utvrđuje uzmicanje komunizma na čitavoj fronti socijalne borbe; on se ne susteže izreći misao da bi komunizam i njegova doktrina potpuno propao, kad ne bi bilo ruke ruske komunističke stranke, koja disponira s ogromnim sredstvima." U dokumentima 6. kongresa, stvarno, nije bilo takvog općeg suda ni toga priznanja. Kako bi potkrijepio gledište o slabosti i bezizglednosti komunističkog pokreta, autor se pozvao na jedan poljski list u kojem je bilo istaknuto da u cijelom svijetu, izuzev SSSR, ima tek oko 500 000 komunista, što je premalo za obaranje kapitalizma. Navedeni broj, s time da u nj nisu bili uključeni pripadnici raznih afiliranih organizacija Kominterne a koji nisu pripadali komunističkim partijama, doista je odgovarao stvarnosti, odnosno podacima koje je prije Kongresa objavio upravo sekretarijat Izvršnog komiteta Treće internacionale.¹¹ Smatrajući da je dovoljno osvijetlio slabost svjetskog komunističkog pokreta, autor izvodi sljedeću bilancu: "Na temelju svega toga može se zaključiti, da komunistička opasnost ne prijete danas civiliziranom svijetu." Jedinu opasnost za druš-

⁹ Komunistička internacionala i komunizam u Evropi, OB 22.IX.1928.

¹⁰ Usp. Komunistička internacionala. Stenogrami i dokumenti, n.dj., 1741,1749.

¹¹ J. Braunthal, Geschichte der Internationale, Hannover 1963, sv.2, 340-341.

tveni mir u Europi predstavlja "ruska komunistička stranka, koja provodi svoju diktaturu u ogromnoj zemlji". No, autor se tješi da će ona, zaokupljena teškim zadacima ekonomske izgradnje sve manje djelovati u inozemstvu, ali ipak napominje da "kapitalističke države ne smiju svojim postupcima utirati puteve komunističkoj opasnosti". Ostalo je nejasno o kakvim se to postupcima radi, ne bi li se trebalo suzdržati i od veza, bilo političkih bilo ekonomskih, sa zemljom kojom najveća komunistička partija vlada.

Svega dva dana poslije prikazanog članka u *Obzoru* je objavljen tekst koji je nudio odgovor.¹² Radilo se o pozivu "ruskog narodnog odbora", jednog emigrantskog tijela koje je za sebe tvrdilo da predstavlja dva milijuna izbjeglica iz Sovjetske Rusije, upućenog svim eminentnim političarima, državicima i novinarima u svijetu da se uključe u anketu kojoj je prvo pitanje glasilo: "Držite li da je boljševizam rusko i svjetsko zlo (dakle i za vašu zemlju) i da ugrožava čitav svijet?" Formuacija nije poticala na sumnju kakav se odgovor očekuje. Sugestivnost upita bila je još očitija u drugoj točki ankete: "Ako je tome tako, nije li potrebno, da javno mnijenje svih zemalja proglasi boljševizam svjetskim činom i da prestane dijeliti potpore ruskim boljševicima?" Što je odbor razumijevao pod potporama moglo se s dosta sigurnosti pretpostaviti - održavanje i razvijanje veza europskih i drugih zemalja s jezgrom "svjetskog čina", državom kojom su boljševici upravljali. Na kraju - iz teksta nije jasno radi li se o stajalištu odbora ili o komentaru lista - ističe se potreba stvaranja "jedinstvene fronte" svih protivnika boljševizma. Ideja nije bila nipošto nova, nju su razni ogranci ruske emigracije a i neki drugi politički krugovi u Europi odavno zagovarali, pozivajući se na kobnu svjetsku akciju Kominterne, oslonjene na SSSR.

Svega dva dana poslije prikaza Chiappeovih pogleda *Obzor* donosi informaciju o raspravi francuskih visokih vojnih krugova o planovima suzbijanja eventualnoga komunističkog prevrata u Parizu.¹³ U prilogu se ističe da generalštab nije suglasan s prijedlozima o stvaranju utvrđenih uporišta u francuskoj metropoli, već im suprotstavlja plan "Z" po kojem bi Pariz, ako zapadne u ruke komunista, trebalo svladati izvana, ofenzivnom kružnom akcijom. Plan je, ako ga je uopće bilo, podsjećao na rat versajaca protiv Komune davne 1871. god. U napisu se ne spominje SSSR ili Kominternu kao vjerojatni inicijatori prevrata, ali čitatelji koji su se sjećali Chiappeovih pogleda mogli su lako zaključiti da se vojni vrh Francuske, politički vrlo važan, sprema za udar koji bi izvela "agentura jedne strane sile". Ova informacija, kao i spomenuti apel ruske emigracije bili su u očitoj nepodudarnosti s procjenama u istom listu o oseki svjetskog komunističkoga pokreta i gašenju boljševičke opasnosti. U stanovitom smislu ta je disparatnost održavala veliku dilemu političkih a i ekonomskih krugova u mnogim zemljama: jesu li odnosi sa SSSR-om dopustivi i perspektivni ili nisu.

Na početku 1929. god. *Novosti* su objavili gledišta o tom pitanju utjecajnog francuskog političara A. Sarrauta.¹⁴ List ne spominje da je on između 1920. i 1924. god. bio ministar kolonija u pet kratkotrajnih francuskih vlada, a ni to, što je bilo važnije, da je u relativno dugoj četvrtoj vladi R. Poincaréa 1926-28. god. držao resor ministra unutraš-

¹² Apel ruskog narodnog odbora, OB 24.IX.1928.

¹³ Obrana Pariza u slučaju komunističkog ustanka, OB 26.IX.1928.

¹⁴ Boljševizam - oružje imperijalizma, *Novosti* (=NO) 28.I.1929.

njih poslova.¹⁵ Njegovo gledište o komunizmu u Francuskoj i svijetu jako je podsjećalo na ideje Chiapea, kojem je Sarraut gotovo tri godine bio nadređeni član vlade. On je, doduše, izjavio da je na pitanje koje su mu postavljali - ne navodi se tko - prijeti li Francuskoj boljševička opasnost odgovarao negativno s obrazloženjem da u njoj žive milijuni rentijera i bogatih privrednika, zemljom vlada narodna harmonija a nacionalnom mentalitetu ne priличи komunizam. Sarraut, iako sklon političkom idealiziranju, ipak naglašava da je boljševizam opasan kao polagani otrov koji uništava duhovnu snagu naroda, da francuski trabanti Moskve nastoje prodrijeti u vojsku, mornaricu i državnu upravu te samo čekaju vanjski mig da započnu krvavu revoluciju. Kao cilj kojem u tom pogledu treba težiti označio je izolaciju komunista. On nije pobliže objasnio u čemu bi se ona trebala sastojati.¹⁶ Za razliku od Chiapea nije se založio za međunarodnu akciju protiv komunizma, a ni precizirao kakvo oficijelno stajalište treba zauzeti prema sovjetskoj državi. No, njegovi su pogledi sugerirali da s njome ne treba imati nikakva posla.

Pojačanju antisovjetskog raspoloženja pridonijeli su u Francuskoj i drugdje već spomenuti članci Besjedovskog ne samo njegovim tvrdnjama o inozemnom djelovanju GPU-a već i onima o sovjetskoj općoj politici, diplomaciji i Kominterni. Već u prvom prikazu njegovih napisa u "Le Matinu" zagrebačke *Novosti* ističu da se on nikako ne slaže sa sovjetskom vanjskom politikom, smatra je opasnom i štetnom i za ruski narod i za mir u Europi, te da želi razotkriti veliku razliku između faktičkih postupaka s jedne, i izjava sovjetske vlade i Kominterne, s druge strane.¹⁷ Ta su dva moćna faktora, piše dalje list, po mišljenju donedavnog sovjetskog diplomata, sjedinjena u "istoj ludoj i zločinačkoj politici". Da je ona takva, Besjedovski je nastojao dokazati baš na pitanju sovjetske vanjske trgovine. Sve sovjetske kupovine u inozemstvu obavljaju se, po njegovoj tvrdnji, na osnovi nepovoljnih kredita, sovjetske mjenice mogu se plasirati samo uz skupo posredništvo profilerskih mešetara u europskim novčarskim centrima. Tvrdnja je bila uvelike pretjerana i stoga slab argument u prilog spomenute kvalifikacije sovjetske vanjske politike. SSSR je doista imao znatnih teškoća s kreditiranjem svog uvoza, ali je ipak samo dio sredstava za inozemne kupovine pribavljao na taj način. No, po kategoričkom sudu Besjedovskog, sovjetska država ne može doći do povoljnih, normalnih komercijalnih zajmova jer se neće odreći poticanja i izazivanja krvavih građanskih ratoava, ideje o svjetskoj revoluciji. Po njegovim tvrdnjama, nastojao je uvjeriti sovjetski politički vrh u potrebu ozbiljne promjene uvjeta kreditiranja sovjetskog uvoza, ali je Politbiro CK SKP(b) koji o svemu odlučuje a i o razmjeni s inozemstvom odbacio njegov prijedlog. Navodno, on se založio za novi način reguliranja predratnih ruskih dugova Francuskoj koji bi osigurao Sovjetskoj Rusiji nove velike kredite. Stajin mu je to odbijanje prijedloga - Besjedovski je u svojim člancima u francuskim listovima više puta tvrdio da je s njim dulje razgovarao o pitanjima vanjske politike - "oštro objasnio" revolucionarno-klasnim stajalištem od kojeg ne može biti

¹⁵ V. Dictionnaire des parlementaires français, Paris 1960, sv. 1, 82-104.

¹⁶ Na osnovi jednog članka, objavljenog u *Obzoru* nekoliko mjeseci ranije, moglo se pretpostaviti kako bi se ta izolacija trebala provoditi. Naime, Sarraut kao tadašnji ministar unutrašnjih poslova izjavio je odgovarajući na jedno zastupničko pitanje o vladinim mjerama protiv komunista da su u posljednje vrijeme oni kažnjeni s 3743 mjeseca zatvora i s više od jednog milijuna franaka globe te da je iz zemlje prognano 13 230 stranaca, uglavnom komunista (Progon komunista u Francuskoj, OB 13.III.1928).

¹⁷ Sovjetski diplomata - o sovjetskoj diplomaciji, NO 24.X.1929.

odstupanja makar SSSR zbog toga godišnje gubi velike iznose u svojim inozemnim transakcijama. Napokon, on je tvrdio da je uzalud uvjeravao Staljina u nužnost novog pristupa sovjetske razmjene s inozemstvom jer je sovjetski diktator bio opsjednut svjetskom revolucijom a nimalo ga nisu zanimali interesi SSSR-a. Takva fanatična ortodoksnost jedva da je obilježavala tadašnji način Staljinova razmišljanja i postupanja. Ne odričući se posve ideje o svjetskoj revoluciji, on se brinuo, barem koliko dosada znamo, prije svega za interese zemlje u kojoj je postao apsolutni vlastodržac.¹⁸

U sljedećem prikazu tekstova Besjedovskog ističe se njegova opravdana tvrdnja da Staljin uz pomoć V. Molotova i L. Kaganoviča potpuno kontrolira Politburo boljševičke partije a preko toga tijela upravlja sovjetskom vladom i Kominternom, kao i najvišim obrambenim i privrednim tijelima zemlje sovjeta¹⁹. No, po Besjedovskom, sovjetski diplomati, znajući njegovu zanesenost svjetskom revolucijom, šalju iz raznih krajeva svijeta izvještaje s izmišljenim podacima o napredovanju komunističkog pokreta, dok realističke informacije, ukoliko ipak pristižu, Politburo odbacuje uz zlobobnu sumnju u ispravnost onog sovjetskog inozemnog predstavnika koji ih je u Moskvu slao. Kao i druge tvrdnje Besjedovskog i ovu je još teško provjeriti. U svakom slučaju, Kominternu je primala obilje informacija o slabostima svojih sekcija i osuđivala ih javno ili interno, što je Staljin mogao i morao znati.

U novom prikazu tekstova Besjedovskog u pariškom dnevniku mogle su se, prema *Novostima*, doznati nove važne pojedinosti o sovjetskoj vanjskoj politici.²⁰ Utjecajni krugovi pristalica svjetske revolucije u Moskvi dijele se u dva tabora, jedni su "industrijalci", a drugi "agrarci". Nema tragova da su se ti nazivi u SSSR-u doista upotrebljavali. No, Besjedovski se njima poslužio kako bi naglasio razliku između zastupnika poticanja revolucije u razvijenima i onima koji su se zalagali za nju u nerazvijenim zemljama. Nakon što su propale nade u Njemačku kao žarište svjetske revolucije - autor je sigurno imao na umu neuspjeh njemačkih komunista i Kominterne ujesen 1923. god. da se novim ustankom sruši Vajmarska republika - oštrica svjetske revolucionarne akcije preusmjerena je prema Velikoj Britaniji, njezinim posjedima i interesnim sferama. Poslije afere sa Zinovičevim pismom potkraj 1924. god., nastavlja Besjedovski, u Moskvi je zaključeno da se sovjetska ambasada u Londonu prestane baviti revolucionarnom aktivnošću te da tu djelatnost potpuno preuzme sovjetsko trgovačko predstavništvo u britanskoj metropoli jer ono može slobodnije postupati a moćni City će to podnositi zbog svojih ekonomskih interesa. Još nema sigurnih dokaza za ovu tvrdnju, u svakom slučaju Besjedovski je mogao biti upućen u tome odgovarajuća gledišta britanskih konzervativaca i njihove štampe o tom pitanju. Pretpostavku podupire i nastavak njegovih "otkrića". Naime, on tvrdi da su se sovjetska protubritanska rovarjenja nastavila bez ikakva ublažavanja u engleskim kolonijama i u Kini, što je također bila omiljena tema spomenutih faktora najvećeg svjetskog imperija. Uskoro nakon prelaska Besjedovskog iz sovjetskog diplomatskog predstavništva u Tokiju u ono u Parizu, 1927. god.. on je, nastavlja se dalje u njegovu članku, zadužen da uspostavi veze s britanskim konzervativcima jer se u Moskvi očekivalo da će kao i potkraj 1924. god. pobijediti na bliskim

¹⁸ O Staljinovoj nevjerici u svjetsku revoluciju i njegovu preziru Kominterne v. Carr, n.dj.,5.

¹⁹ Sovjetski diplomata - o sovjetskoj diplomaciji, NO 26.X.1929.

²⁰ Sovjetski diplomata - o sovjetskoj diplomaciji, NO 27.X.1929.

parlamentarnim izborima. On tvrdi da im je preko jednog uglednog britanskog publicista predložio opsežan plan ekonomske suradnje, udio u velikim sovjetskim projektima: "u nasipima Dnjepra (valjda, u gradnji Dnjeprostroja, goleme hidrocentrale, op. R. L.), kanal Volga-Don, nove željeznice, obnova tvornica, trgovačke flote itd.", s time da bi ukupna svota britanskih investicija u SSSR-u, iznosila 5 milijardi rubalja, odnosno 50 milijardi franaka. Ako bi se u Velikoj Britaniji na to odlučili, po njegovu sudu, otpao bi sam po sebi problem sovjetske inozemne agitacije za svjetsku revoluciju. Posrednik je, navodno, prihvatio da proslijedi prijedlog važnim britanskim faktorima, ali kad je on o svemu tome izvijestio Moskvu, ondje je nastala velika uzbuna a indignirani Staljin mu je poručio da takav plan nipošto ne dolazi u obzir je je suprotan 'generalnoj liniji' partije te bi njegovom realizacijom SSSR postao kapitalistička zemlja, odnosno posve bi se odrekao socijalističkog preobražaja. Kao i prethodna tvrdnja Besjedovskog o njegovoj inicijativi u pogledu francusko-sovjetskih ekonomskih odnosa, i ovaj navod o njegovoj golemoj ponudi Velikoj Britaniji vrlo je problematičan. On je ipak bio samo otpravnik poslova sovjetskog poslanstva u Parizu, pa nije baš vjerojatno da se po vlastitom shvaćanju velikih pitanja ekonomske politike SSSR-a upustio u tako zamašne prijedloge. Uostalom, Sovjetska Rusija je u godinama prve "petoljetke" prilično široko otvorila vrata britanskim tvrtkama za poslove na svom teritoriju, što je predstavljalo intenzifikaciju dotadašnje prakse.²¹ Na kraju toga svog teksta, kako piše zagrebački dnevnik, Besjedovski je naglasio da se Staljinovo stajalište od 1924. god. nimalo nije promijenilo: on želi preko lešine britanskog imperija doći do svjetske revolucije. Jako se varaju oni u svijetu, upozorio je sovjetski diplomatski disident, koji "drže da Moskva više ne vjeruje u mogućnost svjetske revolucije", mnogi su ondje, doduše, postali skeptični u tom pogledu, ali Staljin nipošto. Stvarno, gorljiva Staljinova privrženost sovjetskoj revoluciji nije se tada a ni kasnije ni u čemu očitovala.

U sljedećem prikazu članaka Besjedovskog, neospornoj senzaciji u tadašnjoj europskoj publicistici, bilo je više riječi o Kominterni.²² U prvo vrijeme, tvrdio je autor, vjerojatno misleći na rane 20-e godine, sovjetska vlast nije ni pokušavala prikrivati svoje veze s Trećom internacionalom, njezini visoki funkcionari bili su na važnim položajima i u toj svjetskoj organizaciji a narodni komesarijat za financije plaćao je u zlatu sve što je njezino vodstvo zahtijevalo. Ako je prva tvrdnja bila neosporna, druga nije vjerojatna. Nema sumnje da je Kominternina financijski pomagala svojim sekcijama, ali se ne može smatrati ozbiljnom tvrdnja da je u postrevolucionarnim godinama, u ekonomskom pogledu vrlo teškim, dobivala od sovjetske vlade sredstva kakva je god zahtijevala. Tvrdnja Besjedovskog je, zapravo, odgovarala onima desničarske politike na Zapadu čija je publicistika prikazivala sve komunističke partije, sekcije Treće internacionale kao zgoljne sovjetske plaćenike. S vremenom, tvrdi dalje Besjedovski, kad je jenjala nada u svjetsku revoluciju, SSSR se morao pobrinuti da usposavi diplomatske veze s drugim državama, ali se njegovo vodstvo nije htjelo odreći podupiranja revolucionarne agitacije u inozemstvu služeći se pri tome svojom diplomatskom mrežom. Zbog

²¹ Sovjetski uvoz iz Velike Britanije iznosio je u ekonomskoj godini 1927.-1928. 37,3 mil.rubalja, a u kalendarskoj 1929. godini 42,9 mil.r. te u 1930. 62,8 mil.r.(v. Vnešnja trgovlja SSSR, Statističeskij sbornik, 1918-1966, Moskva 1967,8-9.

²² Sovjetski diplomata- o sovjetskoj diplomaciji, NO 30.X. 1929.

komplikacija koje je takva dvosmislena orijentacija izazivala, osobito u odnosima SSSR-a s Velikom Britanijom, G. V. Čičerin, dugogodišnji narodni komesar za vanjske poslove, založio se za što bolje maskiranje agenata Kominterne kako bi se izbjegle optužbe da se sovjetska diplomatska predstavništva bave u inozemstvu subverzivnim djelatnostima. No, boljševički politburo se na prijedlog oglušio i čak zaključio da se Kominterninim emisarima dadu viši položaji u sovjetskim poslanstvima a i veća sredstva za njihovu aktivnost. Dakako, i ove je tvrdnje još uvijek teško ispravno procijeniti. Najvjerojatnije su pretjerane kao i ona kojom je Besjedovski nastojao potkrijepiti svoje opće gledište o sovjetskim djelatnostima u inozemstvu. Naime, on je ustvrdio da su 1923. god., u dramatičnim danima Vajmarske republike, svi sovjetski predstavnici u toj državi bili zaduženi da odigraju odlučnu ulogu u revolucionarnom prevratu a i sovjetsko trgovačko predstavništvo u Berlinu. Ondje provedena policijska premetačina nije bila uspješna, po njegovu mišljenju, jer je ostao neotkriven tajni šef s povjerljivim dokumentima. Nakon pokušaja revolucionarnog prevrata i te premetačine, produžava Besjedovski, Čičerin je napokon uspio da sovjetski politički vrh ozbiljno razmotri nužne promjene u pogledu rada Kominterne izvan ruskog teritorija. Njezini agenti imali su i dalje djelovati iz sovjetskih poslanstava i trgovačkih predstavništava, ali službeno zaposleni gotovo isključivo na sporednim mjestima, glavna im je aktivnost trebala biti strogo tajna, dosljedno razgraničena od formalnih položaja. Ipak su ove promjene provedene tek nakon što je potkraj 1924. god. neuspjehom završio pustolovni pokušaj Kominterne da izazove revolucionarni prevrat u Estoniji. Koliko god tvrdnje Besjedovskog bile problematične, one su pridonosile sumnjama političkih krugova u raznim zemljama u pogledu prihvatljivosti i korisnosti uspostave, održavanja ili razvijanja veza sa SSSR-om.

Odmah poslije ovih prikaza članaka Besjedovskog, *Novosti* su objavile opširan osvrt na novu knjigu francuskog komunističkog disidenta M. Laporta,²³ koji je u prvom dijelu ovog rada spomenut. Ona se bavila sovjetskom špijunažom u kontekstu globalne politike SSSR-a i djelatnosti komunističkih partija. Autorovi navodi i tvrdnje podupirali su dojmove što su ih tekstovi bivšeg sovjetskog diplomat izazivali u europskoj javnosti. Po Laportovu sudu, u SSSR-u se revolucionarni poredak izrodio u kapitalističkog osnivača novog imperijalizma, mnogo opasnijeg od bivšeg carističkog. Ondje je nastala više militaristička i više policijska država od ijedne u dotadašnjoj povijesti svijeta. Zloupotrebjavajući velike ideje socijalne pravde, antimilitarizma i pacifizma, vlatodršci Sovjetske Rusije pletu po cijeloj Europi mrežu agenata, ubojica i otimača, pripadnika gradskog taloga, s pomoću kojeg će jednog dana dovesti čovječanstvo u ljudožderske prilike. Zasada, nastavlja Laport, doznaju se samo pojediniosti o ovoj strašnoj mreži vojne i civilne špijunaže koja trajno ugrožava mir i sigurnost svih zemalja. Iako on, doduše, nije izričito spomenuo Kominternu, barem prema prikazu njegove knjige u zagrebačkom dnevniku, iz teksta je slijedilo da je poistovjećuje sa Sovjetskom Rusijom kao inspiratorom i organizatorom svjetskoga komunističkog pokreta. Nakon neuspjeha sa svjetskom revolucijom, nastavlja ogorčeni komunistički renegat, SSSR je prešao na novu taktiku tihog, opreznog, dobro kamufliranog rada. Širom buržoaskog svijeta nastoji se uvući u sve njegove pore, služeći se diplomatskim odnosima s inozemstvom, prodirući u strane ekonomske, socijalne i kulturne sfere. Iz Moskve preko sovjetskih

²³ Crvena mreža preko Evrope, NO 32.X.1929.

poslanstava i trgovačkih predstavništava šire se svijetom niti goleme mreže koju je sagradio GPU, sovjetski agenti djeluju u svim rodovima stranih vojnih snaga, u policijama, na željeznicama, u trgovini i bankarstvu. Paralelna mreža ispletana je oslonom na komunističke partije, u njoj uz agente i špijune djeluje velik broj dobronamjernih idealista. Obje mreže ne služe interesima proleterijata, već novome ruskom imperijalizmu koji uz pomoć Njemačke priprema opći pokolj čovječanstva. U SSSR-u se grozničavo pripremaju da poubijaju po svijetu milijune ljudi plamenobacačima, plinovima, bakterijama burbonske kuge, tifusa i kolere. Svoj fantastični opis sovjetske jezive aveti pisac je završio riječima: "Slavenski komunizam obnavlja stari orijentalni despotizam i k ovom despotizmu hoće nas odvesti u ime bratstva i pacifizma", idejom koja baš nije bila lišena svakog smisla. Međutim, očito je da je Laprot od nekadašnjeg pripadnika komunističkoga pokreta, i francuskog i svjetskog, postao glasnogovornik onih krajnje desnih političkih snaga u Europi i ostalom svijetu koje su predstavljale SSSR, Kominternu i njezine sekcije kao najveću opasnost za čovječanstvo, paklene sile sveopće destrukcije. Prožet dubokom i žestokom antipatijom prema idealima svoje mladosti, Laprot je cijelu inozemnu djelatnost SSSR-a, sve veze koje je ta država, velikim dijelom poput drugih zemalja i po njihovu uzoru, uspostavljala i kontakte koje je održavala i razvijala sjedinio pod općim nazivnikom apsolutnog zla. Jedna od nedvosmislenih poruka njegove knjige bila je da su ikakve veze sa Sovjetskom Rusijom nedopustive jer je ona najgora država na svijetu, smrtni neprijatelj civilizacije i čovječanstva. *Novosti* nisu to intransigentno antisovjetsko stajalište, iako opširno izloženo, ničim komentirale.

Zagrebački dnevnik pisali su o općoj problematici sovjetske inozemne aktivnosti i Kominterne i u doba velike ekonomske krize. Tako *Obzor* početkom 1930. god. prepričava članak iz "Československa republika", lista koji karakterizira kao oficioni, tj. blizak praškoj vladi.²⁴ U članku se ističe da je malo što ostalo do početne vjere u svjetsku revoluciju zbog čijeg je poticanja i širenja osnovana Treća internacionala. Sve su njezine sekcije potpuno zakazale. Ne samo što komunisti nisu uspjeli izazvati revolucije u europskim i drugim zemljama nego im nije pošla za rukom ni skromnija akcija uznemiravanja Europe i ometanje njezine poslijeratne obnove. Stvarno, taj sud nije imao podloge. Znatno broj europskih režima, s pravom ili zbog izmišljenih razloga, uznemiravale su djelatnosti komunista, što je bilo vidljivo i iz brojnih informacija zagrebačkih novina, o čemu će u ovom radu još biti riječi. No, iz prikaza toga članka slijedilo je da te djelatnosti nikoga ne zabrinjavaju. Suglasno tome u praškom listu se tvrdilo da su i nekada velike komunističke partije u pojedinim zemljama postale male sekte. Gdje se to dogodilo nije se iz teksta moglo razabrati, kao ni to da se čehoslovačka sekcija Kominterne, usprkos znatnom osipanju zbog unutrašnjih sukoba u dobroj mjeri izazvanima previranjima u središtu Treće internacionale, nije pretvorila u političku minijaturu, kao ni Komunistička partija u susjednoj Njemačkoj. Međutim, češki autor je iz svog mršavo utemeljenog suda izveo čvrst zaključak koji je zagrebački dnevnik ovako formulirao ili preveo: "Evropa je zabacila import komunizma iz Sovjetske Rusije i obračunala se veoma brzo s komunizmom." Uz to, on podvlači da su izgledi za taj idejni izvoz loši i zbog unutrašnjih trzavica u SSSR-u, u čemu je bilo neke istine. Članak završava, prenosi zagrebački dnevnik, sljedećim očekivanjem: "Čim se više konsolidira Evropa i čim

²⁴ Sovjetska Rusija i inozemstvo, OB 1.II.1930.

Sovjetska Rusija više misli na svoju 'petoljetku', tim je manja perspektiva da bi komunizam mogao zahvatiti Evropu." Ni češki autor, ni zagrebački dnevnik nisu se sjetili Velike krize koja je već zahvaćala i naš kontinent, brzo potkapajući njegovu relativnu konsolidaciju postignutu poslije kataklizme prvoga svjetskog rata.

Sredinom 1930. god. *Obzor* se ponovno dotakao Kominterne i sovjetske politike posluživši se opet jednim člankom iz čehoslovačkog novinstva, ovom prilikom iz praškog uglednog lista "Narodny politika", posvećenom sovjetsko-njemačkim odnosima.²⁵ Po češkom autoru, u Moskvi je izazvala veliko iznenađenje osuda zapadnih zemalja propagandne djelatnosti Kominterne. Iz teksta, što možda nije kriv strani izvor već zagrebački list, ne razaznaje se zašto je upravo tada došlo do toga negodovanja. Tako se bez pravog obrazloženja upozorava na široku antisovjetsku kampanju, do koje je došlo, kako se u članku ističe, u Velikoj Britaniji, Francuskoj, zemljama Małe Antante, Poljskoj, baltičkim državama kao i u SAD. Doista je u 1930. god. pojačana propaganda protiv SSSR-a u brojnim zemljama, s time da su motivi bili raznovrsni. Jedni su Sovjetsku Rusiju napadali kao uporište Treće internacionale, drugi zbog stvarnog ili navodnog dumpinga, treći zbog pojačanih vjerskih progona. Međutim, barem po verziji *Obzora*, autor je naveo samo prvi motiv, i uz to istakao da su vodeći industrijski krugovi u SSSR-u vrlo zabrinuti jer smatraju da će se slomiti "zasnovani gospodarski plan", tj. ostvarivanje prve "petoljetke", ako budu "i dalje zapadne države istupale negativno protiv sovjetskog saveza". Doista, sovjetske bojazni mogle su se odnositi na moguće naglo sužavanje ekonomskih veza s inozemstvom, što bi svakako pogodilo realizacije vrlo ambicioznog petogodišnjeg plana.

Velika kriza se ustrajno nastavljala a s njome su se povećavale mogućnosti za širenje djelatnosti Kominterne, odnosno njezinih sekcija. To se osobito izrazilo u Njemačkoj, koju je već 1930. god. kriza pustošila više od ijedne druge europske zemlje. Već u prvim vijestima o njemačkim parlamentarnim izborima ujesen te godine konstatirao se uspjeh koji je Komunistička partija ondje postigla. Tako *Obzor* u svojoj informaciji o rezultatima izbora izvještava, uz navođenje podataka, da su građanske stranke i socijal-demokracija pretrpjele katastrofalan poraz a "hitlerovci" postigli spektakularan uspjeh, ali i napominje velik rast komunističkih glasova u poredbi s prethodnim izborima, što tumači time da u Njemačkoj već ima 3 milijuna nezaposlenih.²⁶ *Morgenblatt* istodobno piše da su očiti pobjednici na tim izborima nacisti i komunisti, ekstremne političke snage koje se služe demagogijom, iskorištavajući tešku krizu njemačke privrede i opće brzo osiromašenje. Obje snage, koje je anonimni autor okrstio desnim i lijevim boljševizmom, nisu po njegovu sudu, sposobne ni za kakvu konstruktivnu djelatnost te zato ne mogu izvesti zemlju iz krize. Izlaz je, zaključuje se u članku, samo u svjetskoj ekonomskoj obnovi i ostvarenju Briandova plana o Paneuropi, ujedinjenoj u miru i suradnji.²⁷ No, ni Njemačkoj ni svijetu nije predstojao skori ekonomski oporavak, već daljnje zaoštavanje krize, što je uz rastuće međunarodne sporove ubrzo pokopalo plan o europskoj političkoj i privrednoj zajednici.

²⁵ Sovjetsko-njemački odnosi, OB 29.VII.1930.

²⁶ Neočekivani rezultat izbora u Njemačkoj, OB 15.IX.1930.

²⁷ Deutsche Wahlen, *Morgenblatt* (=MO) 16.IX.1930.

Neprekidno pogoršavanje ekonomskih i socijalnih prilika zbog razornih efekata Velike krize pojačavalo je u građanskoj javnosti svijeta strah od komunističkog pokreta i SSSR-a. Na početku 1931. god. *Novosti* i *Morgenblatt* donose istodobno gotovo identičnu vijest o zaključcima komisije Kongresa SAD da ispita komunističku djelatnost u toj zemlji.²⁸ U njezinu izvještaju, prema zagrebačkim novinama, tvrdi se da je komunizam najveća opasnost za američku federaciju, pa zato treba zabraniti Komunističku partiju, oduzeti komunistima građanska prava, pojačati kontrolu useljavanja, ali i ishoditi povlačenje trgovačkih predstavništava onih zemalja koje sa SAD nemaju diplomatske odnose. Dakako, ovaj se zahtjev ticao SSSR-a, kojem je vladajuća republikanska stranka godinama odbijala službeno priznanje. Uz to se traži zabrana prava "sovjetskog trgovačkog komesara" - nejasno je da li se to odnosilo na šefa sovjetskog trgovačkog predstavništva u SAD ili na sovjetskog narodnog komesara za trgovinu - da šalje šifrirane depeše, i napokon, predlaže se zabrana uvoza one sovjetske robe kojom se dezorganizira američko tržište. Iako se od tih prijedloga kongresne komisije nije baš mnogo što ostvarilo, već zbog znatnih interesa američkih privrednika za izvoz u SSSR, i oni sami i opća procjena o komunističkoj opasnosti govorili su o tome da u SAD nastupa nova plima straha od Kominterne, njezinih sekcija i Sovjetske Rusije, slična onoj iz prvih poslijeratnih godina. Stvarno, u obje prilike nikakve ozbiljne komunističke opasnosti ondje nije bilo.²⁹

O novom valu pretjeranog straha od Kominterne, njezinih sekcija i Sovjetske Rusije, koji se nije ograničio na SAD, svjedoči i članak u *Obzoru*, objavljen svega nekoliko dana poslije ove informacije iz prekooceanske republike. Naime, zagrebački dnevnik piše, pozivajući se na čehoslovačke listove, da Kominternu nastoji iskoristiti svjetsku ekonomsku krizu te je izradila - valjda njezina egzekutiva - plan za revoluciju u svakoj zemlji.³⁰ Kako je plan utvrđen i za Čehoslovačku, ondje je, tvrdi list, došlo do uzbune u javnosti. Vrlo uznemireni krugovi smatraju da Sovjetska Rusija raspiruje revolucionarnu akciju i zbog vlastitoga unutrašnjeg stanja jer se i sama nalazi u krizi koja proizvodi sve veće nezadovoljstvo. Uzrujani čehoslovački listovi traže hitne protumjere. Iz članka se ne razabire jesu li one trebale biti usmjerene protiv čehoslovačkih komunista ili SSSR-a. Nije vjerojatno da je ovu uzbunu prouzrokovalo otkrivanje nekog stvarnog plana Kominterne za revoluciju u svim zemljama pa i u Čehoslovačkoj. Realnija je pretpostavka da je bila povezana s krvoprolićem u rudarskoj zoni na sjeverozapadu Češke prilikom jednog velikog štrajka a za koje je većina građanskih stranaka i njihovih novina okrivljivala češke komuniste. Zagrebački su dnevници o tim događajima izvijestili,³¹ ali u članku o antikomunističkoj uzbuni o tome nije bilo ni riječi.

²⁸ USA protiv komunizma, NO 21.I.1931. USA machen Front gegen Kommunismus, MO 21.I.1931.

²⁹ Po ocjeni iznesenoj u R. Hofstadter - W. Miller - D. Aaron, *The American Republic*, Englewood Cliffs 1959, sv. II, 432, neposredno poslije 1. svjetskog rata komunisti i anarhisti ukupno nisu se mogli u svojim akcijama osloniti na više od jednog postotka odraslog stanovništva. Na predsjedničkim izborima 1932. god., u doba kulminacije Velike krize koja je svakako radikalizirala velik dio američkog radništva, komunistički kandidat je dobio svega 102 785 glasova, odnosno 0,25% od ukupnog broja glasača (v. n.dj., 698).

³⁰ Nova kampanja treće internacionale, OB 13.II.1931.

³¹ Sukob komunista i policije u Čehoslovačkoj, OB 5.II.1931. Kommunistische Ausstreitungen in Nordböhmen, MO 5.II.1931, Krvave komunističke provokacije u rudarskom području sjeverozapadno Češke, NO 6.II.1931.

Novu plimu straha od svjetskoga komunističkog pokreta i njegova jakog oslonca - sovjetske države, nastojali su potpirivati i iskoristiti njihovi razni protivnici u svijetu, napose oni kojima je antisovjetizam bio jedina funkcija. Tako se oglasila internacionalna organizacija za borbu protiv Kominterne pod vodstvom dr. T. Auberta, udružene većeg broja protukomunističkih asocijacija koje su djelovale u raznim europskim i drugim zemljama.³² *Obzor* je svega nekoliko dana nakon članka o namjeri Treće internacionale da za revolucionarne svrhe iskoristi Veliku krizu izvijestio o memorandumu Aubertove organizacije u kojem se upozoravala svjetska javnost na groznu sovjetsku opasnost.³³ Teroristički boljševički režim hoće proširiti svoju krvavu diktaturu širom svijeta, ističe se u memorandumu, a mnoge vlade podupiru Sovjetsku Rusiju održavajući s njome diplomatske i trgovačke odnose, dok Liga naroda čak poziva tu državu na sudjelovanje u radu konferencija o ekonomskim svjetskim pitanjima i općem razoružanju. Pravi interes svih država traži oprečno stajalište i djelatnost: protiv boljševizma treba provesti međunarodnu borbu te Sovjetsku Rusiju i Kominternu potpuno izolirati jer su svjetski faktori nereda, razvrata i razaranja. Taj izrazito ideološki memorandum zagrebački list nije popratio nikakvim komentarom.

Od intransigentnosti specijaliziranih organizacija za borbu protiv Kominterne i SSSR-a nisu se osobito razlikovali ni pogledi nekih vrlo utjecajnih francuskih političara, koji su, poput Sarrauta, vidjeli u SSSR-u veliku opasnost a veze s tom državom smatrali, u skladu s time, posve štetnima za nacionalne interese. U proljeće 1931. god. *Novosti* prikazuju kao senzacionalno otkriće poglede senatora H. de Jouvenala, koje je on nakon posjeta Njemačkoj izložio u poznatom francuskom časopisu "Revue des Vivants".³⁴ Autor je bio ministar obrazovanja u trećoj Poincaréovoj vladi 1924. god., a u Painlevéovoj vladi potkraj 1925. god. vršio je utjecajnu dužnost visokog sekretara za Siriju i Libanon,³⁵ što se u prikazu ne spominje. Po njegovu sudu, vanjska orijentacija Njemačke, posebice "uska suradnja njemačkog kapitalizma sa boljševicima" najveća je opasnost za Europu. Njemačka svesrdno pomaže "industrijsko oboružavanje ruske komunističke revolucije" i čak sudjeluje u izgradnji Crvene armije. Francuska i druge europske zemlje trebaju spasiti Njemačku, izbaviti je od teške ekonomske krize jer bi njezin slom omogućio boljševičkoj Rusiji da je proguta što bi prouzrokovalo propast europske civilizacije. Jedva da je osobita briga morila de Jouvenala o sudbini Njemačke, koja će postati smrtna opasnost i europskim demokracijama i SSSR-u, prije se radiilo o novom izrazu negodovanja određenih važnih francuskih političkih krugova zbog održavanja njemačko-sovjetskog prijateljstva i suradnje u predvečerju Hitlerova sudbonosnog uspjeha.

Uskoro poslije prikaza pogleda francuskog senatora o njemačko-sovjetskim odnosima *Novosti* su opširno prikazale knjigu N. Kokovcova, *Le bolchevisme à l'oeuvre. La ruine morale et économique d'un pays*, koja je upravo izašla u Parizu.³⁶ Autor je bio poznati ruski emigrant, bivši predsjednik vlade i ministar financija u carskoj Rusiji. Više

³² A. Metvov, 'A Crusade for Capital', *Journal of Contemporary History*, London 1988, v.23, br.4, 642.

³³ Međunarodna borba protiv boljševizma, OB 19.II.1931.

³⁴ Njemačka i boljševizam, NO 18.IV.1931.

³⁵ Dictionnaire, n.dj., 92, 98.

³⁶ Bivši predsjednik ruske vlade o sovjetima, NO 18.V.1931.

od njegova viđenja Sovjetske Rusije zanima nas ovom prilikom predgovor knjizi koji je napisao R. Poincaré, jedna od najvažnijih ličnosti francuskog političkog života, čija se uloga, doduše, naglo smanjivala nakon pada njegove pete vlade sredinom 1929. god. On je, prema zagrebačkom dnevniku, toplo preporučio Kikovecavljevu knjigu uz nadu da će ona pripomoći tome da europske zemlje prevladaju duboke podjele te se ujedine pred zajedničkom opasnošću - Sovjetskom Rusijom koja potkopava njihov mir i sigurnost podupirući u njima neredu i njihovu neslogu. Posljednji je čas, opominje Poincaré, dosljedan u svom antiboljševizmu, da se organizira "pacifistička obrana civilizacije protiv agresivnog barbarstva". No, kolikogod su pogledi Sarrauta, dr. Jouvenala i Poincaréa djelovali na francusku politiku i javno mnijenje, u političkom vrhu Treće republike prevladala su drugačija, realistička shvaćanja i stvarni nacionalni interesi. Francuska je uskoro prihvatila sovjetske prijedloge o sklapanju pakta o nenapadanju i općem poboljšavanju međusobnih odnosa, pa i ekonomskih, u prvom redu zbog negativnoga političkog razvoja u Njemačkoj.³⁷ Ta značajna promjena europskih međudržavnih odnosa nije posve izbrisala, ali je za neko vrijeme zasjenila Saurrautovu staru devizu: "Le bolchevisme - voilà l'ennemi", koju su *Novosti* u svom skeptičnom osvrtu na početak francusko-sovjetskih pregovora o tom paktu citirale.³⁸

Strah od SSSR-a i Kominterne podgrijavale su i vijesti o rastu i modernizaciji Crvene armije. Ujesen 1931. god. *Morgenblatt* se u jednom članku o istočnoeuropskim problemima osvrće na veliku vojnu paradu kojom je 7. novembra obilježena 14. godišnjica Oktobarske revolucije. Opisavši što se sve tom prilikom moglo vidjeti u Moskvi, G. M. Eisen, autor članka, ističe da SSSR očito ne štedi u pogledu naoružanja te ovim riječima objašnjava čemu ono služi: "Sowjetrussland treibt durchaus imperialistische Politik, freilich einen Imperialismus eigener Art, mit sogenannten 'weltrevolutionären' Zeile." Taj imperijalizam predstavlja za Europu i Aziju veliki problem, njime se još više zapleću međunarodni odnosi ionako uvelike ugroženi raznim opasnostima.³⁹ Eisen nije spomenuo druge imperijalizme, a ni činjenicu da se SSSR svojim naoružavanjem priprema za eventualni rat kao i druge zemlje, osobito velesile.

Negativni, upozoravajući i alarmantni članci o Sovjetskoj Rusiji i Kominterni nisu u zagrebačkim novinama izostali ni u posljednjoj godini prve "petoljetke". Sredinom 1932. god. *Novosti* su objavile veći članak o sovjetskoj pojačanoj djelatnosti u inozemstvu koji započinje konstatacijom da Kominterna ne poznaje granice, ali i čudnom tvrdnjom da njezina egzekutiva čini vladu radničke klase.⁴⁰ Anonimni autor je, izgleda, smatrao izvršni komitet Treće internacionale vladom ili ruskog ili svjetskog proletarijata, što odaje potpunu neupućenost u pogledu stvarne funkcije toga tijela. Optuživši Lenjina i ostale boljševičke vođe za privrženost terorizmu, on piše da je Sovjetska Rusija u stalnom ratu protiv svijeta, te da svaka njezina ambasada djeluje s četom tajnih agenata kao mala vojska u neprijateljskoj zemlji. U skladu s time zadaća im je da onemogućavaju, ubijaju i uništavaju svim sredstvima protivnike. U toj borbi Sovjetska Rusija se služi

³⁷ J. Haslam, *Soviet Foreign Policy, 1930-1933, The Impact of the Depression*, London - Basingstoke 1983, 64, 68, 114-115.

³⁸ Francuska i Rusija, NO 5.IX.1931.

³⁹ Osteuropäische Probleme, MO 12.IX.1931.

⁴⁰ Sovjetska akcija u inozemstvu, NO 13.VII.1932.

raznim privrednim i diplomatskim metodama, kao što su "dumping, 'zaleđeni zajmovi', prijateljski ugovori i ugovori o nenapadanju". Slično Laportu, autor je odrekao ikakvu pozitivnu namjeru i vrijednost ukupnoj inozemnoj djelatnosti SSSR-a, u njoj je vidio samo zlo, opasnost i štetu za sve druge zemlje, što je podsjećalo na klišeje dugotrajne antisovjetske propagande desničarskih krugova u Europi i drugdje. Poruka je bila prilično jasna: s takvom državom ne smiju se održavati nikakve veze, ona zaslužuje jedino potpunu izolaciju.

Potkraj 1932. god. buknula je žestoka britansko-sovjetska polemika potaknuta time što je engleska vlada objavila da se trgovački sporazum sa SSSR-om od 1930. god. neće nakon isteka automatski produžiti, što je po jednoj od njegovih klauzula bilo moguće, već će se na osnovi ponovnih pregovora sklopiti novi sporazum.⁴¹ Najava je bila u skladu s odlukama imperijske konferencije u Ottawi, održane sredinom te godine, a prema kojima je britanska metropola Commonwealtha imala podršku reviziji sve svoje trgovačke aranžmane s drugim zemljama.⁴² U vezi s time obnovljeni su u britanskoj štampi napadi protiv ekonomskih odnosa Engleske sa SSSR-om, na što je sovjetska strana odgovorila protunapadima. *Novosti* su ove prikazale pozivajući se na članke u "Izvestijama" i "Pravdi", posluživši se vjerojatno nekim britanskim širim informacijama u njima.⁴³ Glavni sovjetski listovi, piše zagrebački dnevnik, optužili su britansko novinstvo zbog fabriciranja lažnih vijesti o Sovjetskoj Rusiji, ali su i okrivili londonsku vladu da je najavom opoziva trgovačkog sporazuma između dviju zemalja širom otvorila vrata obnovi protusovjetske propagande. Štoviše, navodi se u prikazu, "Izvestije" su je okrivile za plasiranje lažnih dokumenata o subverzivnoj ulozi sovjetskih agenata u Velikoj Britaniji kao i za pripremanje građanskog rata u Indiji. Uz to je taj vodeći sovjetski list ustvrdio kako britanska vlada traži od vlastitih agenata da pronađu bilo kakvo potkrepljenje za one dokumente koje Intelligence service proizvodi s ciljem da što više okalja Kominternu i podupre izmišljotine o odgovornosti sovjetske vlade za njezin rad. Na kraju prikaza navodi se da je i "Pravda" napala kampanju britanskih novinâ protiv Treće internacionale i također odbacila tvrdnje o njezinoj povezanosti sa sovjetskom vladom. Stvarno, negiranje njihovih veza bilo je tada kao i ranije neopravdano a i neuvjerljivo, iako je i identifikacija tih dvaju važnih političkih faktora, česta u europskoj publicistici, bila neosnovana. Vjerojatno je pak da su britanske obavještajne službe, uglavnom pod kontrolom protusovjetski raspoloženih konzervativnih krugova nastojale poduprijeti predodžbu o potpunom prekrivanju sovjetske vlade i Kominterne kao ključnom argumentu za sužavanje ili čak prekid odnosa Velike Britanije sa SSSR-om.

U publicistici koja je izražavala poglede, raspoloženja i interese britanskih gornjih klasa u vezi sa sovjetskom državom i Kominternom nije bilo unisonosti. O tom svjedoči i prikaz u *Obzoru* članka uglednog "Manchester Guardian".⁴⁴ Britanski list se slaže s time da je otkaz trgovačkog sporazuma sa SSSR-om oživio stara sporna pitanja koja su odavno teretila britansko-sovjetske odnose. Jedno od njih bilo je i pitanje suodgovornosti sovjetske vlade za rad Kominterne. Sovjetske novine, piše britanski list prema tome

⁴¹ Haslam, n.dj., 109.

⁴² Nova carinska politika Velike Britanije, *Jugoslavenski Lloyd* 21.X.1932.

⁴³ Moskovski napadaji na Englesku, NO 24.XI.1932.

⁴⁴ Sovjetska vanjska politika, OB 5.XII.1932.

prikazu, tvrde da je u Velikoj Britaniji izrađen detaljan plan optužbi po kojima je trebalo dokazati da je Staljin osobno kriv za nemire indijskih seljaka protiv kolonijalne vlasti, kao i za pokret nezaposlenih u Engleskoj, i to s prozirnim ciljem da se ometu novi pregovori o trgovačkim odnosima između dviju zemalja. Britanski list, barem po tome prikazu, nije se upustio u pobijanje sovjetskih tvrdnji, već je istakao da su namjere Kominterne posve otvorene, ali da se više-manje radi tek o velikim riječima. Sovjetska službena politika je pak sve odgovornija i sve se više razlikuje od borbenih izjava Treće internacionale. Ova malo što utječe na vanjsku politiku sovjetske države, dok u njoj samoj sve više raste interes za uspješno dovršenje "petoljetke" a sve je manje zanimanje za svjetski komunistički pokret. Autor članka se, zapravo, protivio gledištu o identičnosti sovjetske državne politike i djelatnosti Kominterne naglašavajući njihove rastuće razlike, tj. stvarni trend, koji protusovjetski utjecajni krugovi u Velikoj Britaniji i drugdje nisu bili u stanju vidjeti a još manje priznati.

Na stajalište europske i svjetske građanske javnosti o Sovjetskoj Rusiji i vezama s njome utjecali su ne samo opći pogledi o Kominterni koje su protusovjetski krugovi agilno širili, već i vijesti o njezinim internacionalnim akcijama, regionalnim centrima i djelovanju komunističkih partija.

Demonstracije i manifestacije 1. maja bile su općenito radničke, ali u godinama poslije 1. svjetskog rata i prilika za pokazivanje snage i društvenog utjecaja zavađenih dijelova radničkog pokreta, pri čemu su bili mogući ne samo sukobi između demonstranata i službenih zaštitnika građanskog reda, već i okršaji međusobno neprijateljski raspoloženih ogranaka istog pokreta. Ta druga mogućnost se tragično ostvarila prilikom prvomajskih demonstracija 1929. god. u Berlinu.

Uoči svjetskog radničkog praznika te godine *Novosti* su javile da su u Parizu demonstracije zabranjene, policija i vojni odredi spremni da ih spriječe ako bi do njih ipak došlo, te da će svi stranci koji bi u njima pokušali sudjelovati biti odmah protjerani iz Francuske.⁴⁵ Uz to je zagrebački dnevnik objavio policijsku zabranu svih oblika prvomajskih manifestacija u Zagrebu, uključujući zabave i koncerte, uz upozorenje da će eventualni prekršitelji doći pod udar zakona o zaštiti države i zakona od 6. januara 1929. god. a da snage reda neće prezati od upotrebe oružja u slučaju nepoštovanja zabrane.⁴⁶ Dan poslije 1. maja list je pak izvijestio da je taj dan prošao u Europi bez većih "senzacija", tako u Londonu, Berlinu, Pragu, Beču i drugdje.⁴⁷ *Morgenblatt* je donio sličnu informaciju, spomenuvši ipak manje sukobe u Budimpešti, Antwerpenu i Varšavi.⁴⁸ No, ta gotovo idilična slika o 1. maju ubrzo se raspala. Naime, zagrebački dnevnički su s manjim zakašnjenjem javili o krvavom sudaru radnika i policije u Berlinu, gdje su žestoki okršaji uz upotrebu oklopnih kola, mitraljeza, ručnih granata i drugog oružja potrajali nekoliko dana⁴⁹. Po tim novinskim vijestima poginulo je dvadesetak

⁴⁵ U Francuskoj nema proslave 1. svibnja, NO 30.IV.1929.

⁴⁶ Zabranjena proslava 1. svibnja, NO 30.IV.1929.

⁴⁷ 1. svibnja bez većih senzacija, NO 2.V.1929.

⁴⁸ Ruhiger Erster Mai in ganz Europa, MO 3.V.1929.

⁴⁹ Schwere Unruhen in Berlin, NO 4.V.1929; Weitere Kämpfe in Berlin, Mo 5.V.1929; Komunistički izgredi u Berlinu, NO 4.V.1929; Daljnji događaji u Berlinu, NO 5.V.1929.

osoba, a oko stotine ljudi bilo je ranjeno.⁵⁰ *Novosti* su odmah pokušale, vjerojatno na osnovi članaka berlinskih listova, objasniti te tragične događaje.⁵¹ Po tumačenju zagrebačkog dnevnika, prvomajska proslava bila je tek povod za obračun između njemačkih komunista i socijaldemokrata, neizbježan zbog njihova sve većeg trvenja. Komunisti su nakon znatnog uspjeha na izborima za tvorničke savjete (tijela radničke participacije u upravljanju poduzećima, ozakonjena Vajmarskim ustavom, op. R. L.) htjeli iskoristiti prvomajske manifestacije za daljnje proširenje svoje popularnosti i utjecaja, što su pak socijaldemokrati u čijim se rukama nalazila uprava berlinske policije nastojali osujetiti. Zato su u ime očuvanja javnog reda isposlovali zabranu da se 1. maja održe bilo čije demonstracije ili manifestacije. Kako su komunisti zabranu proglasili proturadničkom i nevažećom te pokušali izvesti svoje demonstracije, došlo je do policijske intervencije, što su oni prihvatili kao izazov i priliku da izvedu puč. Sukobi su se rasplamsali po ulicama i kućama Neuköllna i Weddinga, berlinskih radničkih predgrađa, te su velike policijske snage jedva izašle na kraj s protivnicima. No, zagrebački dnevnik nije se zadržao samo na prikazu i tumačenju krvavih berlinskih zbivanja koja su podsjetila na burne dane njemačke revolucije 1918/9. god., već je ponudio i pouke toga žestokoga sukoba. Prema listu, ti su događaji upozorenje ostalom svijetu čemu vodi prevelika tolerancija prema boljševizmu. paktirajući zbog političkih i ekonomskih razloga previše sa Sovjetskom Rusijom, Njemačka je širom otvorila vrata komunističkoj djelatnosti te postala europsko rasadište boljševičkog utjecaja, i političkoga i kulturnog, što je pogodilo njemačkim komunistima i ohrabrilu ih za pokušaj puča. Berlinski događaji su važna opomena za sve europske narode jer pokazuju da boljševizam nije napustio krajnje ciljeve, već radi tajno a gdje može i javno na pripremi građanskih ratova, razaranju i rastrojstvu društva. Napokon, u osvrtu se izražava nada da će i druge zemlje koje su se ranije olako odnosile prema toj opasnosti ubuduće bolje pripaziti na komunističke akcije. U tom komentaru, koji podsjeća na već izložena gledišta zagrebačkih listova o Kominterni i njezinu moćnom osloncu, nije bilo direktnog okrivljivanja Sovjetske Rusije zbog berlinskih zbivanja, ali na to nije trebalo dugo čekati. Već u sljedećem broju *Novosti* su izvijestile da je jedan moskovski emisar, stručnjak za ulične borbe, bio organizator komunističke oružane akcije u Berlinu te da je uhvaćen.⁵² Istog dana *Morgenblatt* je javio da je istraga otkrila - zapravo, ona je tek mogla početi - pravu pozadinu berlinskog krvoprolića, odnosno njegove prave krivce: Moskva je slala u Njemačku svoje specijaliste za borbe u gradu koji su izvježbali vođe pobune.⁵³ Očito, ove dvije verzije o sovjetskoj krivnji nisu bile podudarne. Po jednoj je neimenovani a uhvaćeni sovjetski emisar organizirao komunističku pobunu, a po drugoj, bilo je više emisara koji su prethodno poučili njemačke komunističke vođe kako se vode borbe u gradu. Kasnije, zagrebački dnevnik više ništa ne pišu o nekoj konkretnoj ulozi Moskve u berlinskim događajima. Stvarno, nema nikakvih indicija da je vodstvo Kominterne tada pomišljalo na izazivanje revolucije u Njemačkoj i stoga slalo onamo neke specija-

⁵⁰ H. A. Winkler, *Crossing the Lesser Evil: The German Social Democrats and the Fall of Weimar Republik*, *Journal of Contemporary History*, London 1990, v.25,br.2-3, 215.

⁵¹ Berlin je proživio, NO 5.V.1929.

⁵² Pozadina berlinskih nerada, NO 6.V.1929.

⁵³ Untersuchung wegen der Berliner Ereignisse, MO 6.V.1929.

liste za ulične borbe. Uostalom, okršaji su se odigrali u perifernim dijelovima Berlina, pa i u radničkim stambenim blokovima, a ne oko sjedišta vlasti, a među poginulima nije bilo ni jednog pripadnika snaga reda.

Nedugo poslije tih osvrti na berlinski 1. maj *Novosti* su još jednom komentirale nedavne tragične događaje u njemačkom glavnom gradu.⁵⁴ Naglasak je pri tome ponovno bio na njemačko-sovjetskim odnosima, ali uz zabrinutu prognozu druge vrste. Njemačka je, po autoru članka, mnogo učinila za boljševike, osobito uspostavom političkih i trgovačkih odnosa sa Sovjetskom Rusijom. Time je izigrala međunarodni bojkot te zemlje i odlučujuće pomogla da se boljševici održe na vlasti. Tvrdnje su bile posve neosnovane. Trgovački bojkot Sovjetske Rusije bio je ukinut još na početku 1920. god., a 1921. god. Velika Britanija je sklopila međudržavni trgovački ugovor sa SSSR-om,⁵⁵ pa bi se, po autoroj logici, moglo zaključiti da su zapadni saveznici i posebno Velika Britanija spasili boljševičku vlast. Stvarno, njoj poslije završetka građanskog rata i strane intervencije nije bila potrebna nikakva inozemna spasilačka akcija, ukidanje blokade joj je samo olakšalo opstanak i privrednu obnovu. U nastavku komentara nalazi se sud da iz njemačkoga gorkog iskustava slijedi jasna pouka: boljševici su neloyalni saveznici, Kominternu je spremna samo za privremena primirja u toku kojih priprema nova krvoprolića. Međutim, zbog obostranih političkih i ekonomskih interesa njemačko-sovjetske veze, iako sada uzdrmane berlinskim zbivanjima, smatra autor, ipak će se održati. Berlin će ostati nesmetano središte boljševičke agitacije za srednju, zapadnu i jugoistočnu Europu, a Njemačka "obično exportno tržište za boljševičke proizvode (knjige, časopise, novine)"; umjereni elementi ne uviđaju opasnost i to ih upropaštava. Doista, u odnosima Njemačke i Sovjetske Rusije neće biti bitnih promjena sve do dolaska Hitlera na vlast, zajednički interesi su pretežali nad razlikama, iako je prijateljstvo uspostavljeno sporazumom iz Rapalla 1922. god. početkom 30-ih godina počelo brzo blijediti. Udio uvoza sovjetskih publikacija u Njemačku, koliko god bio važan u političko-propagandnom pogledu, bio je i tada i ranije vrlo skroman u ukupnoj razmjeni između dviju zemalja.⁵⁶ Treba i napomenuti da Njemačka nije bila puko rasadište boljševičkih ideja za razne druge europske zemlje. "Lijeve kulture" doista je tada ondje cvjetala i utjecala izvan njemačkih granica, ali ona je većinom imala domaće korijene i nipošto nije bila samo komunistički orijentirana.

Mogućnost da Kominternu i njezine sekcije iskoriste 1. maj za svoje borbene istupe plašila je i sljedećih godina vlasti u raznim zemljama. *Morgenblatt* izvještava 1930. god. da se u Francuskoj predsjednik vlade A. Tardieu dogovorio s policijskim funkcionarima o odlučnom suzbijanju uličnih demonstracija 1. maja, da su u Rumunjskoj po francuskom uzoru provedena preventivna hapšenja uoči toga dana a da ih je bilo i u Varžavi.⁵⁷ *Novosti* pak uskoro zatim javljaju da je 1. maj prošao bez ozbiljnih nereda u Francuskoj, Njemačkoj, Mađarskoj i Čehoslovačkoj.⁵⁸ Sljedeće godine *Morgenblatt* piše u povodu

⁵⁴ Simpatizeri boljševizma, NO 7.V.1929.

⁵⁵ E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution 1917-1923*, London 1966, sv.3, 272.

⁵⁶ Sovjetski izvoz u Njemačku dosega je 1930.god. iznos od 161,3 mil.rub., najveće stavke pripale su po vrijednosnoj veličini krznima, žitu, drvnim proizvodima te nafti i njezinim derivatima (Vncšnaja trgovlja, n.dj.,43).

⁵⁷ Der 1.Mai; Verhaftete Kommunisten Führer, oba priloga u MO 1.V.1930.

⁵⁸ I.svibnja prošao mirno, NO 3.V.1930.

1. maja da su u Berlinu održane velike demonstracije bez incidenata, kao i u Austriji, osim u Judenburgu gdje je došlo do sukoba između komunista i nacista, dok su u Lisabonu kao i u Bilbau, Havani izbili neredi.⁵⁹ Nekih velikih okršaja, poput onih 1929. god. u Berlinu, nije bilo ni prigodom prvomajskih demonstracija 1932. god. *Morgenblatt* i *Novosti* su, doduše, izvijestile da su u Bugarskoj komunisti proveli velike pripreme za svoje prvomajske istupe, preplavili zemlju letcima s pozivom na obaranje režima i planirali ugroziti željezničke pruge pa je stoga pohapšeno mnogo studenata i radnika te da su bile mobilizirane sve policijske snage i ojačane vojnim odredima.⁶⁰ No, nakon 1. maja *Morgenblatt* konstatira da u Bugarskoj nije bilo nikakvih većih sukoba a da je policija lako razbila pokušaje demonstracija.⁶¹ *Obzor* pak piše da su u Austriji, kao i u Poljskoj, prvomajske manifestacije prošle u miru, osim u Grazu gdje su se sukobili socijalisti i članovi Heimwehra i u Dombrowi gdje je u sudaru komunist i policije poginuo jedan radnik. Više nereda bilo je u Španjolskoj, tako u Seville i Cordobi.⁶² *Morgenblatt* i *Novosti* su također izvijestili i o krvavim sukobima 1. maja u Španjolskoj, navodeći da je u njima poginulo nekoliko osoba.⁶³ Tako je, ukupno uzevši, 1. maj samo 1929. god. zbog berlinskog krvoprolića izazvao veću pažnju europske pa i hrvatske publicistike i jače podsjetio na Kominternu i inozemne veze SSSR-a

No, u tom pogledu stanovitu su ulogu imali i neki drugi internacionalni dani, koje je, za razliku od prvomajskih demonstracija, uvela upravo Kominternu pa su stoga imale naglašeno komunističko obilježje. Naime, Treća internacionala je na svome 6. kongresu, u ljeto 1928. god., donijela odluku da se jednoga dana u godini širom svijeta organiziraju demonstracije protiv opasnosti imperijalističkog rata, napose onog koji bi bio usmjeren protiv SSSR-a.⁶⁴ Na početku Velike krize Kominternu je pak zaključila da se, također širom svijeta, jednoga dana demonstrira protiv sve veće nezaposlenosti kao uvjerljivog i tragičnog dokaza neodrživosti kapitalizma.⁶⁵ Za prvi od tih međunarodnih dana određen je 1. kolovoza, zbog podsjećanja na početak 1. svjetskog rata, a kao drugi 6. ožujka svake godine. Doista su sekcije Kominterne u europskim i drugim zemljama, gdje god je to bilo zakonski moguće, organizirale tih dana javne skupove i demonstracije, što je građanska štampa najavljivala ili popraćivala glasinama o planiranim pučevima, odnosno o izazivanju revolucije. Tako u proljeće 1929. god. *Jutarnji list* piše, pozivajući se na članak u *Timesu*, da će se 1. i 2. kolovoza održati komunističke demonstracije u cijeloj Europi. Kraći prikaz članka započinje napomenom o "senzacionalnom otkriću" carigradskog dopisnika londonskog lista. Po njegovim tvrdnjama, već se dulje sumnja da je izgon Trockog iz SSSR-a tek vještji manevar Kominterne. Neka

⁵⁹ Blutige 1.Mai-Ferien, MO 3.V.1931.

⁶⁰ Die bulgarische Kommunisten rühren sich, MO 1.V.1932; Rode i mačke za crvenu propagandu, NO 1.V.1932. Napis je dobio takav neobičan naslov jer je zabrinjavajućim vijestima dodana i jedna komična, najvjerojatnije izmišljena, da komunisti posvuda love rode, bijele mačke, pse i kokoši, koje će crveno obojiti i 1. maja pustiti po ulicama.

⁶¹ Der Erste Mai in Bulgarien, Mo 3.V.1932.

⁶² Proslave 1.svibnja, OB 2.V.1932.

⁶³ Der Erste Mai in Bulgarien, MO 3.V.1932, vijesti iz Bugarske dodane su i informacije iz Španjolske; Nemiri u Španjolskoj, NO 3.V.1932.

⁶⁴ Komunistička internacionala, Stenogrami i dokumenti, n.dj., 1851.

⁶⁵ Carr, The Twilight, n. dj., 38-39.

svježa saznanja to su, navodno, potpuno potvrdila. Naime, pouzdano se doznalo da su Staljin i Trocki raspodijelili uloge s time da je drugome pripalo vodstvo ukupne komunističke aktivnosti izvan SSSR-a. Kominternu očito radi na podizanju revolucije u svim europskim zemljama pri čemu bi Trocki imao vodeću ulogu, što dokazuje i njezin poziv da se posvuda spomenutih dana održe komunističke demonstracije.⁶⁶ Stvarno, nikakve zakulisne igre Kominterne s prognanim Trockim nije bilo, kao ni bilo kakve njegove nagodbe sa Staljinom, a niti je vodstvo Treće internacionale ikad pomišljalo da na neki određeni dan širom svijeta pokrene revoluciju. Zanimljivo je da se iz prikaza članka londonskog lista uopće nije moglo razabrati protiv čega komunisti tih dana kane demonstrirati. To se nije moglo doznati ni iz *Morgenblatta* koji je najavu svjetskih komunističkih istupa 1. kolovoza objasnio kao novi pokušaj Sovjetske Rusije da izazove krvave neredne širom svijeta.⁶⁷

Uzbune u vezi s "internacionalnim danima" bilo protiv novog imperijalističkog rata, abilo zbog nezaposlenosti, nastavile su se i u godinama Velike krize. U vezi s time *Morgenblatt* piše 1931. god. da su vlasti zabranile demonstracije protiv nezaposlenosti u Čehoslovačkoj, Njemačkoj i Francuskoj, te da se tadašnji predsjednik francuske vlade P. Laval dogovorio s visokim funkcionarima policije o mjerama za održanje reda u Parizu koji bi, po potrebi, zaštitile i vojne jedinice iz unutrašnjosti zemlje.⁶⁸ *Novosti* pak istodobno pišu o zabrani tih demonstracija ne samo u Čehoslovačkoj, Njemačkoj i Francuskoj nego i u Mađarskoj, Poljskoj i Bugarskoj. Pri tome navode da je u Pragu i vojska spremna za intervenciju te da su u mnogim čehoslovačkim gradovima pohapšeni komunistički agitatori.⁶⁹

Novi "internacionalni dani" svjetske radničke borbe koje je Kominternu inaugurirala uzbunjivali su ne samo građansku publicistiku i poticali protukomunističke i antisvjetske faktore da pojačaju svoju propagandu već i zadavale nove brige vladama brojnih zemalja u teškim i napetim godinama Velike krize. Uz naglašeni komunistički udio u prvomajskim proslavama i demonstracijama podsjećali su ih na Treću internacionalu i SSSR kao njezin jaki oslonac, pothranjivali strah od njihovih namjera širom kapitalističkog svijeta ugroženog unutrašnjim konvulzijama kao nikad poslije vala socijalnih pokreta od 1917. do 1921. god.

Taj se strah širio i na osnovi vijesti o regionalnim centrima Kominterne u Europi, koje su dio građanskih političkih krugova i njihova publicistika izdašno koristili kao argumente u prilog zagovaranju što potpunije izolacije Sovjetske Rusije. U proljeće 1928. god. munjevitno se pronijela vijest da je u Beču uhapšen Bela Kun, koji je onamo stigao iz Moskve gdje je pripadao najužem vodstvu Kominterne. Vijest se istog dana našla na prvim stranicama svih zagrebačkih dnevnika. Preuzimajući informacije i komentare iz austrijskih i drugih listova *Obzor* je pripao tajnom dolasku bivšeg vođe Mađarske Sovjetske Republike u austrijski glavni grad izvanredno značenje.⁷⁰ On je u

⁶⁶ 1. i 2. kolovoza spremaju se komunističke demonstracije u cijeloj Evropi? *Jutarnji list* (=JL) 12.V.1929. Nejasno je zašto naslov dopisa završava upitnikom.

⁶⁷ *Roter Tag*, MO 31.VII.1929.

⁶⁸ Verbotene Kommunistenkundgebungen, MO 25.II.1931.

⁶⁹ Mjere protiv komunističkih izgrada, NO 25.II.1931.

⁷⁰ Komunistički prevratni planovi, OB 28.IV.1928.

Beču, navodno, preuzeo vodstvo Kominternina centra koji je trebao dirimirati komunističkom prevratničkom akcijom ne samo u Austriji i Mađarskoj već i u Jugoslaviji i Bugarskoj. Uz to, list izvještava da većina austrijskih novina traži da se zbog toga smjesta prekinu diplomatski odnosi sa SSSR-om i zatvori sovjetska ambasada u Beču. Ipak se dodaje da se s time ne slažu austrijski socijaldemokrati te da, štoviše, traže da se Bela Kun pusti iz zatvora. Zagrebački dnevnik citira i *Neues Wiener Tagblatt* prema kojemu su policijski organi u Beču pronašli dokumentaciju o vezama Kuna s brojnim komunističkim emisarima u Mađarskoj, Jugoslaviji i Bugarskoj. *Novosti* su aferi poklonile osobitu pažnju. Već prvom informaciji o hapšenju Bele Kuna dodaju tvrdnju da je stigao u Beč po nalogu i planu Moskve sa specijalnim zadacima u vezi s Mađarskom i Balkanom.⁷¹ U sljedećem broju list javlja da je prilikom uhićenja Kuna i njegovih suradnika pronađena korespondencija iz koje proizlazi da je imao veze s velikim brojem osoba u raznim zemljama.⁷² Tek u trećem članku o aferi pokušava se objasniti njegova tajna misija. Kunov dolazak u Beč dokaz je, piše list, da se Moskva, tj. Kominternina, ne odriče izazivanja revolucija u europskim zemljama. Sovjetska vlada uzalud nastoji prikriti da je neke vrsti izvršnog organa Treće internacionale. Baš je ona i slala Kuna u Austriju sa zadatkom da pojača komunističku propagandu na Jugoistoku, pogotovo u Mađarskoj i na Balkanu. Njegova je akcija trebala zahvatiti i Jugoslaviju koju ionako ugrožavaju Italija i Mađarska. U ostvarivanju agresivnih namjera fašistička Italija neće biti nesklona tome da joj protiv Jugoslavije pomognu i boljševici, iako vlastite kod kuće oštro progoni. Komentar završava neobičnom usporedbom političkih prilika u tadašnjoj Jugoslaviji s onima u Rusiji 1917. god. te općim pozivom jugoslavenskoj javnosti da se trgne.⁷³ Što je autor, zapravo, htio reći nije iz teksta jasno, ali se može pretpostaviti da je želio istaknuti potrebu unutrašnjeg srušenja Jugoslavije, ugrožene od raznih opasnih neprijatelja, pa i Kominterne. Međutim, nekoliko dana poslije toga članka *Novosti* su promijenile pristup aferi. Naime, list piše da je jugoslavenski ambasador u Beču posjetio Beograd gdje je razgovarao s ministrom vanjskih poslova i predsjednikom vlade pa se drži da su se konzultacije odnosile na akciju Bele Kuna u Austriji. On je onamo poslan zbog nezadovoljstva u Moskvi jugoslavenskim i austrijskim komunistima, s time da je njegova misija bila da sredi ta dva ogranka Kominterne općom reorganizacijom i priredi da se komunistička centrala - valjda, specijalni ured Treće internacionale za srednju i jugoistočnu Europu - preseli iz Beča u Berlin. Po anonimnom informatoru lista, u pogledu Jugoslavije nije se radilo ni o kakvim osobitim planovima Moskve, već o namjeri da se vodstvo KPJ povjeri novim ljudima koji bi više slijedili idejne nego materijalne motive.⁷⁴ Ipak u istom broju zagrebački dnevnik prikazuje i drugačije intonirani članak o Beli Kunu, objavljen u ruskom emigrantskom listu "Sevodnja" koji je izlazio u Rigi.⁷⁵ U članku je mađarski revolucionar opisan kao strašan krvolok, odgovoran za masovni masakr na Krimu poslije sloma Vrangellove armije. Pravi udio Kuna u tome još nije poznat, ali se on poslije povratka u Sovjetsku Rusiju 1920. god.

⁷¹ Uapšenje Bele Kuna, NO 28.IV.1928.

⁷² Tajna misija Bele Kuna i drugova, NO 29.IV.1928.

⁷³ Uapšenje Bele Kuna, NO 29.IV.1928.

⁷⁴ Sovjeti reorganiziraju komunistički pokret u Jugoslaviji, NO 7.V.1928.

⁷⁵ Strahovlada Bele Kuna na Krimu, NO 7.V.1928.

doista nalazio u vojno-političkom vodstvu krimskog područja.⁷⁶ U nastavku članka se tvrdi da je Kun od 1924. god. iz Moskve upravljao cijelom svjetskom agitacijom Kominterne, dok je njegova funkcija prije hapšenja u Beču nepoznata, ali je sigurno bila vrlo važna. Zapravo, ona nije bila vrlo važna. Zapravo, ona nije bila osobito visoka, tek poslije afere postao je član prezidija izvršnog komiteta te organizacije.⁷⁷ Prikaz članka završava tvrdnjom da je Kun sigurno došao u Beč kako bi organizirao bilo kakav prevrat te mu je stoga mjesto jedino u zatvoru. Međutim, u članku *Jutarnjeg lista* njegova je misija nešto drugačije predočena. On je stigao u Beč sa zadatkom da preuzme vodstvo ne samo ilegalne mađarske komunističke partije, čiji su glavni funkcionari pomrli ili pohvatani u svojoj domovini, već i brojne mađarske političke emigracije. Iz pronađene dokumentacije prilikom policijske akcije protiv bečkog centra Kominterne proizlazi da se pripremao puč u Mađarskoj.⁷⁸ Tvrdnja je bila bez ikakve osnove; mađarski komunisti, godinama najoštrije progonjeni, nisu mogli ni pomišljati na skoro obaranje režima, o čemu u Moskvi, najvjerojatnije, nije bilo iluzija. U sljedećem članku list tvrdi da je Kun namjeravao prvo izvesti puč u Mađarskoj a zatim bi došle na red Jugoslavija i Bugarska. Uz to se i u ovom zagrebačkom dnevniku napominje da većina bečkih listova traži prekid diplomatskih odnosa Austrije sa SSSR-om i zatvaranje sovjetske ambasade.⁷⁹ Međutim, ni u *Jutarnjem listu* ni u *novostima* ne spominju se nikakvi dokazi o njezinoj vezi s mađarskim revolucionarom i pripadnikom vodstva Kominterne. *Morgenblatt* je također pisao o aferi, naglašavajući njezin širok odjek. Već u prvoj informaciji o hvatanju Kuna tvrdi se da je tom prilikom pronađen velik propagandni materijal na nekoliko jezika koji je trebao poslužiti komunističkoj agitaciji po Europi, osobito u Mađarskoj i na Balkanu, što je bilo vjerojatno. No, uz to se ističe da je njegova misija bila ograničena na reorganizaciju mađarske komunističke emigracije i preuzimanje vodstva "ostataka" komunističke partije u Mađarskoj.⁸⁰ Po tome je njegov zadatak bio još uži nego što su ga u umjerenoj verziji prikazale *Novosti*. U sljedećem članku o Kunu *Morgenblatt* ističe velik interes austrijske i druge javnosti za aferu, odnosno za otkriće komunističke centrale u Beču imenuje njegove pohapšene suradnike, pretežno mađarske narodnosti, tvrdi da je pronađena lista tajnih sovjetskih emisara u Mađarskoj te podvlači da su diplomatski predstavnici stranih zemalja u Austriji zatražili potanje informacije o rezultatima policijske istrage.⁸¹

Velika uzbuna u vezi s hapšenjem prve ličnosti nekadašnje mađarske sovjetske republike, visokim funkcionarom Kominterne, iako ne i toliko važnim kako se tada pisalo, razmjerno je brzo splasnula. Sudski proces u Beču nije iznio na javu nikakve konkretne dokaze o prevratničkim planovima Moskve na europskom Jugoistoku, inače bi to vrlo zainteresirani zagrebački dnevnici javili. Umjesto toga, *Morgenblatt* je sredinom 1928. god. registrirao daje bečki sud kaznio Kuna s tri mjeseca zatvora zbog ilegalnog dolaska u Austriju i drugih formalnih prekršaja s tim da nakon isteka kazne

⁷⁶ Kun Bela, Istoričeskaja enciklopedija, Moskva 1965, sv. 8, 291.

⁷⁷ J. De gras, The Communist International, 1929-1943, London 1971, sv. 11, 574.

⁷⁸ Bela Kun uapšen u Beču, JL 28.IV.1928.

⁷⁹ Bela Kun spremao prevrat u Mađarskoj, JL 29.IV.1928.

⁸⁰ Bela Kun in Wien verhaftet, MO 28.IV.1928.

⁸¹ Die Aushebung der kommunistischen Zentrale in Wien, MO 29.IV.1928.

bude prognan iz zemlje.⁸² Zapravo, on je ostao u zatvoru još samo kratko jer je u njemu do osude proveo dva mjeseca, te je zatim preko Čehoslovačke i Njemačke otputovao u SSSR. Spomenuti zagrebački dnevnik prisjetio se afere u jednom osvrtu na sovjetsku vanjsku politiku uz tvrdnju da njezinoj sve više realističkoj orijentaciji na poboljšanje odnosa s inozemstvom samo šteti djelatnost Kominterne.⁸³ Nedugo zatim *Obzor* je javio da je Kun na 6. kongresu Treće internacionale uz velike ovacije izabran za člana njezine egzekutive.⁸⁴ Zapravo, on tada nije izabran samo u izvršni komitet već i u prezidij Kominterne. Ujesen sljedeće godine potkraj 1929. *Jutarnji list* je čak prognozirao da će on, nakon političkog pada Buharina, preuzeti vodeću ulogu u Trećoj internacionali,⁸⁵ čime je još jednom preuveličana njegova stvarna pozicija u vrhu svjetskog komunističkog pokreta.

Na početku 1929. europsku je javnost podsjetila na Belu Kuna nova afera. U Berlinu je policija otkrila tajnu centralu Kominterne. O tome je odmah javio *Morgenblatt* uz navod da je ondje pohapšeno dvadeset mađarskih komunista i zatim prognano iz Njemačke. List piše da je godinama u Beču bila podzemna središnjica komunističke akcije za Srednju Europu, ali da je zbog hapšenja Kuna u proljeće 1928. god. prseljena u Berlin. U obje metropole u tom su centru vodeću ulogu imali bivši visoki funkcionari Mađarske Sovjetske Republike. Autor članka tvrdi da je iz Berlina trebalo osigurati komunistički prodor u Čehoslovačku i Mađarsku.⁸⁶ Ako je spomen Mađarske možda imao smisla jer su komunisti ondje godinama bili žestoko progonjeni pa im je inozemna pomoć bila potrebna, jedva se to može reći i za Čehoslovačku. Ondje su komunisti djelovali legalno, i to kao prilično velika partija, koju su tek povremeno jače pogađale represivne mjere vlasti.⁸⁷ Berlinski centar vjerojatno im je služio kao transmisijski punkt za održavanje veze s moskovskom egzekutivom Kominterne, a ne kao neko osobito uporište.

O tajnim centralama Kominterne pisale su zagrebačke novine i poslije berlinske afere. Potkraj 1929. god. E. Žukov, po svojoj prilici ruski emigrant, povremeni suradnik *Novosti*, osvrnuo se u tom dnevniku dvama člancima na djelatnost Kominterne i ČEKE, citirajući Besjedovskog kao krunskog svjedoka, čije je izjave okrstio nesumnjivo vjerdostojnim informacijama, za što nije bilo ozbiljnih razloga. Autor prvo piše da se u svjetskom novinstvu često postavljalo pitanje smije li se trpjeti zloupotreba sovjetskoga poslanstva u Beču, gdje uz zaštitu diplomatskog imuniteta djeluju ljudi Kominterne u okviru njezina štaba koji uporno obavlja "đavolski rad" s ciljem da se razore balkanske države. No, na Ballplatzu (u sjedištu austrijskog Ministarstva vanjskih poslova, op. R. L.) stalno sliježu ramenima i odgovaraju da su tvrdnje o tome plodovi mašte, jer da su ozbiljne, austrijska bi policija već pronašla u vezi s time stvarne dokaze. Dotle se, gorko

⁸² Bela Kun zu 3 Monaten verurteilt, MO 27.VI.1928; Wie Bela Kun von Wien nach Russland gereist ist, MO 3.VIII.1928.

⁸³ Russlands Pläne in Mitteleuropa, MO 21.VII.1928.

⁸⁴ Bela Kun u odboru Kominterne, OB 3.VIII.1928.

⁸⁵ Bela Kun - nasljednik Buharina, JL 30.X.1929.

⁸⁶ Sprengung der Berliner Kommunistenzentrale, MO 18.II.1929.

⁸⁷ Braunthal, n.dj., 332; usprkos teškoj unutrašnjoj krizi komunistička partija Čehoslovačke imala je potkraj 1929.god. 38 998 članova.

primjećuje autor, u Moskvi smiju "buržoaskoj" gluposti i kratkovidnosti a sovjetska se razorna akcija na Balkanu nastavlja. Zbog njezina zamagljivanja lansirane su lažne vijesti o seobi centra Kominterne iz Beča u Solun ili Carigrad, a zapravo on dalje funkcionira u austrijskom glavnom gradu. U nastavku Žukov prepričava izjave Besjedovskog o višegodišnjem tajnom radu Kominterne, ČEKE i sovjetske vojne špijunaže u Beču. Odatle idu mnogobrojne skrivene niti prema Balkanu gdje Moskva nastoji za svoje mračne planove iskoristiti makedonske revolucionare, Albance, bugarske i srpske komuniste, ukrajinske revolucionare u Bukovini pa i neke pripadnike bugarske agrarne stranke. No, uspjesi su izostali zbog nedovoljne agilnosti – iz članka se ne razabire čije - dijelom zbog toga što Moskvu premalo financijski pomaže u aktivnost. Na kraju se tvrdi da su visoki sovjetski vojni obavještajci u Beču upravljali cijelom "terorističkom organizacijom" na Balkanu.⁸⁸ Neka jasna slika o sovjetskoj špijunaži i tajnom djelovanju Kominterne na Jugoistoku još ne postoji, pa je zasad nemoguće razlučiti što je u tom članku imalo kakvu-takvu osnovu osim teško provjerljivih izjava Besjedovskog.

U drugome članku Žukov uglavnom s pravom izvještava da je u svim sovjetskim inozemnim uredima i organizacijama smijenjen personal zbog žestokih borbi unutar boljševičke partije, ali sigurno pretjerava tvrdeći da sovjetsko poslanstvo u Beču služi isključivo kao povezni centar između Kominterne i balkanskih komunističkih partija. Autor navodi da u okviru bečkog štaba djeluje balkanski komitet, vojnoobavještajni ured te biroi Crvene pomoći i Profinterne, tj. tijela afiliranih organizacija Kominterne. O kakvom se to komitetu radi nije iz teksta jasno, kao ni to da li su sve te moskovske ispostave smještene u sovjetskoj ambasadi, što nije bilo nimalo vjerojatno. Prema Besjedovskom, kojem autor potpuno vjeruje, cijeli bečki štab nije od 1922. do 1929. god. ništa uspio. Ipak, akcija se nastavlja, iako i u Moskvi i u bečkom centru znaju da se opasnost od boljševičke zaraze na Balkanu kao i drugdje u Europi uvelike smanjila. U sruu kontinenta radi dalje štab urotnika koji neumorno kuju planove protiv nezavisnosti balkanskih zemalja i njihova socijalnog mira. Žukov čak posve neopravdano proglašava nepobitnom činjenicom najtješnju povezanost komunista, fašista i Heimwehra, pa postavlja pitanje nije li krajnji čas da se taj prevratnički rad onemogući.⁸⁹ Autor ne precizira tko bi to trebao učiniti i kako, ali njegovi raniji pogledi indirektno upućuju prema odgovoru: austrijska država bi trebala raskinuti odnose sa SSSR-om i zabraniti rad bilo kakvom sovjetskom predstavništvu na svom teritoriju. No, Austrija to nije učinila ni tada a ni kasnije, nakon novih otkrića o sovjetskim ili Kominternim tajnim punktovima na njezinu tlu.

Potkraj 1931. god. *Morgenblatt* je izvijestio da je u Beču otkrivena velika komunistička centrala za falsificiranje osobnih isprava i drugih dokumenata, opremljena najnovijim strojevima i obiljem materijala za krivotvorenje. Smatra se, list ne navodi radi li se o sudu austrijske policije ili bečkih novina, da je to dotada najveća pronađena komunistička centrala takve vrste u svijetu. U njoj su se mogli krivotvoriti dokumenti ne samo europskih zemalja već i Sjedinjenih Država te latinskoameričkih republika.⁹⁰ *Novosti* su

⁸⁸ Davoiska rabota Kominterni na Balkanu, NO 29.XII.1929.

⁸⁹ isto, NO 30.XII.1929.

⁹⁰ Die Dokumentenfälscher-Zentrale in Wien, NO 5.XI.1931. U sljedećem broju, 6.XI.1931, list javlja da je u toku suradnja bečke i berlinske policije jer je utvrđeno da je netom otkrivena centrala u austrijskom glavnom gradu bila u vezi s odgovarajućim punktom u Kölnu.

ponovile ove informacije uz neke važnije dodatke. U otkrivenoj centrali, tvrdi list, koja je u Beču imala više filijala, pronađeni su i planovi o jačanju komunističke aktivnosti u Poljskoj, Njemačkoj, Španjolskoj i Bugarskoj, te da je u vezi s njezinim radom uhapšeno 14 osoba. Članak završava viješću da je zaplijenjeni materijal pokazan predstavnicima diplomatskoga kora.⁹¹ Međutim, o daljnjim rezultatima istrage zagrebački dnevnic i više ništa ne javljaju, samo je još *Morgenblatt* donio sliku W. Klosea kao šefa bečke centrale.⁹² No, mjesec dana poslije informacije o ovoj aferi, list izvještava da je u Badenu kraj Beča otkrivena velika komunistička obavještajna centrala, za koju također tvrdi da je bez premca u poredbi sa svima sličnima za koje se dotada saznalo, te da je raspolagala i radiostanicom.⁹³ Iako navodi da je to otkriće bilo popraćeno hapšenjem osam osoba, iz kasnijih brojeva lista nije se moglo doznati što se s njima zatim dogodilo.

Glavosi o sovjetskim državnim ili Kominternim tajnim centrima nisu se odnosili samo na sjeverozapadno već i na jugoistočno susjedstvo tadašnje Jugoslavije, što je podupiralo predodžbu o opasnim kliještima kao važnoj komponenti u obruču njezinih neprijatelja. Nekoliko dana uoči vijesti o hapšenju Bele Kuna i o njegovoj tajnoj misiji pojavila se u zagrebačkoj dnevnoj štampi i druga uzbudljiva verzija o djelovanju Kominterne na europskom Jugoistoku. Naime, u članku *Morgenblatta* tvrdi se da u Grčkoj razvija aktivnost centar s dalekosežnim destruktivnim ciljevima. Na početku se ističe da djelatnost "sovjetsko-ruskih agenata" u Grčkoj posljednje vrijeme naglo napreduje, da su učestali atentati i drugi oblici nasilja, dižu se ustanci u makedonskom dijelu zemlje i na egejskim otocima a požari pustoše tvornice duhana, glavnoga grčkog izvoznog artikla. Stoga je grčka vlada zaključila da se najoštrije suprotstavi komunističkoj djelatnosti i učenju, po uzoru drugih balkanskih zemalja, pogotovo Jugoslavije gdje su antikomunističke mjere uspješno primijenjene. Zapravo, anonimni autor samo je najavio opsežni prikaz intervjua sa sućem atenskog apelacijskog suda dr. Pavlopulosom. Ovaj je izložio, vjerojatno nekom od vodećih atenskih listova, dugi historijat djelovanja grčkih komunista u pogledu ukupnoga makedonskog područja, po njegovu gledištu, dirigiranom iz Moskve gdje posluje egzekutiva balkanske komunističke federacije kao ogranak Kominterne. U federaciji je uz podršku vodstva Treće internacionale prevladalo stajalište bugarskih komunista koji traže jedinstvenu Makedoniju kao sovjetsku republiku sastavljenu od sva tri dijela "bugarskog, srpskog i grčkog". Tim se pitanjem bavila i posebna komisija Kominterne; u članku se navodi i njezin sastav pri čemu se prvo spominje Staljin. Po zaključku komisije, tvrdi grčki sudac, balkanski komunisti su dužni pripremiti i izvesti nasilno otrgnuće srpskog, bugarskog i grčkog dijela Makedonije od država u čijem se okviru nalaze a tome odgovarajuću promjenu treba izboriti i u pogledu grčkog, bugarskog i turskog dijela Trakije. Cjelokupna Makedonija i Trakija sjedinile bi se u istočnobalkansku sovjetsku republiku. Taj je plan nametnut grčkim komunistima usprkos otporu nekih od njihovih vođa. Nova političko-državna tvorevina trebala bi postati jezgrom općebalkanske sovjetske republike kojoj bi bio cilj da pripremi proleter-sku revoluciju na cijelom Jugoistoku i u Srednjoj Europi. U skladu s tim planom iz Moskve stalno stižu provedbene direktive grčkim komunistima, prema kojima se orga-

⁹¹ Otkrivena komunistička zavjera, NO 6.XI.1931.

⁹² Das Haupt der Passfalscherzentrale in Wien, MO 13.XI.1931.

⁹³ Kommunistische Nachrichtenzentrale in Baden bei Wien aufgedeckt, MO 8.XII.1931.

nizira odgovarajuća propaganda uz terorističke akcije. Time se, uz ostalo, nastoji omesti povezivanje Grčke sa susjednim zemljama i čak izazvati njihove međusobne sukobe. U cijelu tu akciju nastoje se uz grčke komuniste uključiti bugarski revolucionari i jugoslavenska Komunistička partija. O djelovanju Kominterne na Jugoistoku još se malo zna, pa je teško prosuditi koliko je u ovim tvrdnjama bilo istine a koliko antikomunističkih predrasuda. Svakako, pripisivanje krivnje komunistima i Kominterni za sve nemire i politička nasilja na Jugoistoku nije bilo opravdano. No, Pavlopulos je, barem po zagrebačkom dnevniku, izložio svoje tvrdnje kategorički i kao općenito prihvaćene pa je u skladu s time najavio ne samo odlučnu borbu grčke vlade protiv domaćih provodnika volje Kominterne već i otkaz trgovačkog sporazuma između Grčke i SSSR-a, do čega nije došlo, te progon iz zemlje, po njegovim riječima, brojnih ruskih špijuna.⁹⁴ No, usprkos njegovoj najavi rezolutne borbe protiv komunizma u Grčkoj, ondje su svega dva mjeseca kasnije izbili veliki socijalni nemiri. *Morgenblatt* je o njima pisao u više prilika, tvrdeći, pretjerano, da imaju očiti revolucionarni karakter, da ih vode komunisti te da se Grčka bliži uvođenju diktature proletarijata.⁹⁵ No, nemiri su se s vremenom slegli, doduše uz teške represalije, i novi alarm u vezi s Grčkom javio se tek početkom 1930. god. *Morgenblatt* je tada izvijestio da je policija otkrila veliku komunističku urotu. Njezini su sudionici imali neposrednu vezu s Moskvom odakle su i dobivali financijska sredstva. Nakon pobjede revolucije u Grčkoj kanili su je proširiti na cijeli Balkan. Na kraju informacije moglo se pročitati da grčka policija obećava skoro objavljivanje senzacionalnih pojedinosti o tome velikom revolucionarnom planu.⁹⁶ Iste vijesti iz Grčke donijele su i *Novosti*.⁹⁷ Međutim, u zagrebačkim dnevnicima nisu se zatim pojavila nikakva nova otkrića o komunističkoj uroti u Grčkoj.

Tek poslije godine dana *Morgenblatt* je javio novu senzaciju iz te zemlje. Ondje je, navodno, policija otkrila "komunistički špijunski punkt" koji je vodio jedan emisar Kominterne, desna ruka Bele Kuna. Prilikom njegovga hapšenja i zatvaranja još nekoliko osoba pronađena je golema korespondencija s pismima iz Beča, Berlina, Carigrada, Bombaja, Kaira i Aleksandrije, kao i drugi strogo tajni materijali.⁹⁸ Iz teksta se moglo zaključiti da je atenski centar važna karika lanca tajnih veza koji se pružaju od Srednje Europe do Indije, ali nije bilo jasno da li služi samo Kominterni ili i sovjetskoj državnoj špijunaži.

Zagrebački listosvi izvijestili su i o otkriću još jednog tajnog komunističkog centra u nešto daljem susjedstvu Jugoslavije, navodno, također s dalekosežnim zadacima i planovima. Sredinom 1930. god. *Morgenblatt* na najistaknutijem mjestu donosi informacije preuzete iz "Lidove noviny" o velikom uspjehu policije u Bratislavi. Prema čehoslovačkome listu, ondje je otkrivena ozbiljna komunistička urota protiv države, pohapšeno je dvadesetak osoba i zaplijenjeno oružje i municija. Tom prilikom, policija je, navodno, ušla u trag velike internacionalne akcije kojom se upravlja iz sovjetske metropole. Slovački komunisti spremali su zajedno s češkima oružani prevrat, ali su i

⁹⁴ Lebhaftige kommunistische Tätigkeit in Mazedonien, MO 15.IV.1928.

⁹⁵ Revolutionärer Aufstand in Griechenland, MO 18.VI.1928.

⁹⁶ Revolutionsvorbereitungen in Griechenland, Mo 15.II.1930.

⁹⁷ Otkrivena velika komunistička urota u Ateni, NO 15.II.1930.

⁹⁸ Kommunistische Spionagezentrale in Athen, MO 11.III.1931.

izradili plan za Moskvu prema kojem bi Crvena armija ušla u Slovačku. Cijela akcija imala je cilj da se stvori "sowjetrepublikanische Union" čiji bi članovi uz Čehoslovačku bile Austrija, Mađarska i Poljska.⁹⁹ Iako su istog dana ovu informaciju objavili i Jutarnji list i Novosti,¹⁰⁰ ništa se više u zagrebačkim dnevnicima nije moglo naći ni o tome centru u Bratislavi ni o ambicioznom komunističkom komplotu. Svakako, nije nimalo vjerojatno da se sredinom 1930. god. vodstvo Kominterne bavilo takvim planovima, vodeći faktori SSSR-a bili su tada previše zaokupljeni velikim problemima ostvarenja "petoljetke" i globalne kolektivizacije da bi se upuštali ili barem poduprli nekakve posve nerealističke zamisli o izazivanju revolucije u Srednjoj Europi i još k tome uz upotrebu Crvene armije.

Glasovi, često obojeni pristranom maštom, o centrima Kominterne po Europi u kojima se kuju zlokobni planovi s poraznim posljedicama u slučaju uspjeha za razne europske zemlje, pridonosili su održavanju i širenju odbojnosti prema Sovjetskoj Rusiji i averziji prema ikakvim, dakle i ekonomskim vezama s tom zemljom. Tome su pripomogle i vijesti o onom djelovanju komunističkog pokreta u pojedinim zemljama koje nije bilo povezano s nekim "internacionalnim danima" ili organizirano iz skrivenih centara Kominterne. S nastupom velike ekonomske krize komunistička aktivnost se u raznim zemljama pojačava, osobito u Njemačkoj koju je svjetska privredna kataklizma zahvatila punom snagom. Čim su se pojavili prvi njezini znakovi u toj zemlji, vođa njemačkih komunista E. Thaelmann reagirao je prijetecom prognozom da se Njemačka brzo približava socijalnoj revoluciji i uspostavi sovjetske republike. *Jutarnji list* je to proročanstvo ironizirao kao plod puke mašte.¹⁰¹ Međutim, uskoro je počeo donositi zabrinjavajuće vijesti iz Njemačke. U Frankfurtu a zatim i u Berlinu buknuhli su potkraj 1929. god. veliki nemiri, koje je zagrebački dnevnik označio komunističkima.¹⁰² Oni su, zapravo, najavili nagli uspon socijalnih borbi, prouzročen novom ekonomskom katastrofom, koji su komunisti u Njemačkoj a i širom svijeta nastojali iskoristiti za intenzifikaciju napada na buržoaski poredak. Rast društvenih nemira pripisivat će se u građanskoj publicistici a dijelom i u visokoj politici razornoj aktivnosti Kominterne, koja ih je doista, preko svojih sekcija u većoj ili manjoj mjeri podupirala, nastojala organizirati i proširiti. Međutim, osnovica i razmjeri tih nemira u pojedinim zemljama bili su uglavnom autohtoni, a ni komunističke akcije ondje nisu bile samo rezultati inozemnih uputa, zahtjeva ili naloga, tj. direktivâ moskovskog središta Treće internacionale.

Već prvih dana 1930. god. *Morgenblatt* javlja o novim velikim neredima u Berlinu,¹⁰³ uskoro zatim o teškim sukobima u Chemnitzu, Magdeburgu i ponovno u Berlinu,¹⁰⁴ a nešto kasnije i u Hamburgu.¹⁰⁵ Otada jedva da je prošao koji mjesec u Njemačkoj bez okršaja nezadovoljnih radnika i čuvara reda, a učestali su i sukobi između komunista

⁹⁹ Mitteleuropäische Pläne Moskaus, MO 19.VI.1930.

¹⁰⁰ Osujećen veliki plan Moskve, JL 19.VI.1930; Otkrivena velika komunistička zavjera, NO 19.VI.1930.

¹⁰¹ Fantazije vođe njemačkih komunista, JL 17.XII.1929.

¹⁰² Opasni komunistički nemiri u njemačkim gradovima, JL 20.XII.1929.

¹⁰³ Schwere Kommunistenexzesse in Berlin, MO 8.I.1930.

¹⁰⁴ Schwere Kommunistenexzesse in Deutschland, MO 16.I.1930.

¹⁰⁵ Schwere Kommunistenexzesse in Hamburg, MO 31.I.1930.

i nacista. Po *Morgenblattu*, potkraj 1930. god. došlo je do njihovih žestokih sudara u Halleu na više mjesta.¹⁰⁶ No, socijalni nemiri zbog Velike krize zahvatili su i druge zemlje, tako Mađarsku i Španjolsku,¹⁰⁷ ali i Sjedinjene Države gdje su na početku 1930. god. uzбудili Cleveland,¹⁰⁸ pa Los Angeles i Chicago,¹⁰⁹ a potkraj godine Washington i New York.¹¹⁰

U skupini europskih zemalja s najvećim unutrašnjim napetostima, najbrojnijim krvavim sukobima i prepadima i cijele je 1931. god. Njemačka držala prvo mjesto. No, prilike bi možda bile ondje još i gore da se nije održavala opsežna ekonomska razmjena između Njemačke i SSSR-a. Ipak, situacija je bila čudna. Komunisti, najjača sekcija Kominterne izuzev boljševičku partiju, rasla je brzo brojem članstva, simpatizera i birača, ali se i jako širila njezina aktivnost koja je pridonosila rastrojavanju Vajmarske republike, možda koliko i nacistička, dok se istodobno njemačka privreda, snažno pogođena krizom, u znatnoj mjeri oslanjala na trgovačku i drugu privrednu razmjenu sa Sovjetskom Rusijom, koja je to agilno zbog svojih interesa podupirala. Iz Moskve kao da su djelovale dvije različite ruke, jedna je pomagala a druga odmagala Njemačkoj, što je, zapravo, odražavalo nepodudarnost težnji sovjetske državne politike i nastojanja Kominterne, razliku koja se nije odnosila samo na Vajmarsku republiku.

Na početku 1931.god. *Morgenblatt* izvještava o valu štrajkova u Rurskoj oblasti, s time da ih po tvrdnji vlasti potiču komunisti pa su stoga mnogi pohapšeni uz optužbe za sabotažu i terorističke čine.¹¹¹ No, neredi u kojima je bilo mrtvih i ranjenih ipak su se produžili.¹¹² Socijalni i politički sukobi potresali su sve više njemačku državu. Sredinom 1931. god. zagrebački dnevnik piše o velikim izgredima u Frankfurtu, Mannheimu, Kasselu, Elberfeldu, Lauenburgu, Berlinu, Hamburgu i Bremenu, Darmstadtu, Mainzu, Münchenu, Leipzigu, Breslauu, Dresdenu, Gelsenkirchenu i drugim njemačkim gradovima.¹¹³ Nakon stanovitog smirenja nemiri su se u Njemačkoj obnovili i u 1932. god. nastavili nesmanjenom žestinom. Štrajkovi i demonstracije nezaposlenih, uz napade na dućane, isprepleli su se sa sve krvavijim obračunima između komunista i nacista. Nakon njihovih okršaja u ruskim gradovima Bochumu, Warneu i Herneu, uslijedili su novi, u Berlinu, Kölnu i Stuttgartu.¹¹⁴ Najkrvaviji je ipak bio njihov sukob u Altoni gdje je u borbama po ulicama i u kućama poginulo 12 ljudi a više od stotinu osoba bilo je

¹⁰⁶ Blutige politische Zusammenstöße in Deutschland, MO 21.XI.1930.

¹⁰⁷ Kommunistenkrawale in Budapest, MO 18.IV.1930; Schwere Strassenunruhe in Budapest i Die Ruhe in Budapest hergestellt, oba priloga u MO 2.IX.1930; Budapester Polizeibericht über die Unruhen, MO 3.IX.1930; Ernste Streikbewegung in Barcelona, MO 19.IX.1930.

¹⁰⁸ Kommunistenstrum in Cleveland, MO 13.II.1930.

¹⁰⁹ Mit Tränengas gegen Demonstranten, MO 28.II.1930.

¹¹⁰ Kommunistenkrawal vor USA-Parlament, MO 2.XII.1930; Kommunistentumulte in London und New York, MO 14.XII.1930.

¹¹¹ Bedrohliche Lage im Ruhrgebiet, MO 3.I.1931.

¹¹² Blutige Zusammenstöße in Deutschland, MO 28.I.1931.

¹¹³ Schwere Kommunistenkrawale in Deutschland, MO 12.VI.1931; Anhaltende kommunistische Unruhe in Deutschland, MO 13.VI.1931; Die Lage in Berlin, Wien und Budapest, MO 17.VII.1931; Schwere kommunistische Ausschreitungen in Gelsenkirchen, MO 17.VII.1931. O tome velikom valu socijalnih nemira pisali su i drugi zagrebački dnevници.

¹¹⁴ Hochspannung in Deutschland, MO 2.VII.1932.

ranjeno.¹¹⁵ Suprotno Thaelmannovoj prognozi, Njemačka se, međutim, uz neprekidne nemire, i društvene i političke, nije približavala socijalnoj revoluciji i sovjetskoj vlasti, već uspostavi nacističke strahovlade, koja će gotovo preko noći decimirati najveću komunističku partiju izvan sovjetskih granica. No, njezina burna aktivnost u doba Velike krize uzrujavala je njemačke vlade i poticala ih na brojne diplomatske proteste u Moskvi.¹¹⁶ Ipak, težina i dugotrajnost privrednog sloma nisu im dopuštali da primijene bilo kakve ekonomske represalije protiv SSSR-a. Ta popustljivost, zapravo prisilna, bila je napadana i u Njemačkoj i u drugim europskim zemljama gdje su krugovi, za koje je komunistička prijetnja bila vrlo ozbiljna, iako bez dovoljno opravdanja, smatrali da Njemačka daje loš primjer ne samo nedovoljnim suzbijanjem domaćih komunista već i neprimjerenom politikom prema Sovjetskoj Rusiji.

Među europskim zemljama u kojima su djelovali ogranci Kominterne Španjolska je u 1932. god., nakon što je revolucija oborila autoritarnu monarhiju, zauzela drugo mjesto po intenzitetu unutrašnjih sukoba, odmah poslije Vajmarske republike. Već na početku te godine *Morgenblatt* piše da se Španjolska nalazi u stanju građanskoga rata, u fazi odgovarajućoj onoj u Rusiji prije boljševičkog prevrata ili u Njemačkoj uoči Spartakova ustanka.¹¹⁷ No, uskoro je taj dnevnik objavio umirujući članak A. Lerrouxa, tadašnjeg ministra vanjskih poslova mlade Španjolske republike, posudivši ga, vjerojatno, iz nekog inozemnog lista. Prikazujući opću eksplozivnu situaciju u svojoj zemlji, spomenuo je i ozbiljne agrarne nemire za koje je optužio desne ekstremiste, ali i lijeve, povezane sa SSSR-om. U nastavku članka on je čak ustvrdio: "Moskau hat ja sicher sein Bestes zu uuseren gegenwärtigen Schwierigkeiten beigetragen." Taj pogled, bez stvarne osnove, ničim nije pokušao obrazložiti. Ipak, Lerroux u članku opovrgava prošireno gledište da su u Španjolskoj svi rebeli boljševici. Po njegovu sudu, španjolskih komunista ima malo te ih se zato ne treba bojati. Tvrdnja je tada bila opravdana, što se pak ne može reći za njegov završni sud da je budućnost Španjolske sigurna, i to u "demokratskoj perspektivi".¹¹⁸ Njegova se zemlja, stvarno, nije približavala nikakvome smirenju, premda joj je do pravog građanskog rata trebalo još nekoliko vrlo nemirnih godina.

Na američkom kontinentu, gdje se nekada vlast Lerrouxove domovine protezala od Kalifornije do Argentine, samo je u jednoj zemlji kraće vrijeme izgledalo da se našla na pragu socijalne revolucije, pa čak i da je njome zahvaćena. Sredinom 1932. god. u Čileu je došlo do vojne pobune i pada dotadašnjeg režima. *Morgenblatt* je odmah javio o tim događajima, uz dvije nepodudarne tvrdnje. Po jednoj, ondje je proglašena socijalistička republika, što se doista dogodilo, a po drugoj, pojavila se socijalističko-komunistička vlada.¹¹⁹ *Obzor* se pak pitao je li u Čileu uspostavljena socijalistička ili boljševička vlast, ali je naglasio da ondje novi režim kani oštrim mjerama udariti po inozemnom kapitalu kao nekad Sovjetska Rusija.¹²⁰ *Morgenblatt* je uskoro pokušao razjasniti posve novu situaciju u toj zemlji. Po sudu anonimnog autora, ondje se uvodi državni socijalizam

¹¹⁵ Bürgerkrieg Schlacht im Hamburg-Altona, MO 19.VII.1932.

¹¹⁶ Haslam, n.dj., 28-29.

¹¹⁷ Spanischer Bürgerkrieg, MO 22.I.1932.

¹¹⁸ Die Unruhen in Spanien, Mo 2.II.1932.

¹¹⁹ Aufstand in Chile, Mo 6.VI.1932.

¹²⁰ Revolucija u Chile, OB 6.VI.1932.

koji će vjerojatno prerasti u sovjetski proedak. On je čak zaključio da Čile postaje "die Keime der Bolschewisierung des gesamten Südamerika".¹²¹ *Obzor* je pak izvijestio da je u Peruu spriječen socijalistički prevrat kojim se trebao uvesti režim odgovarajući onome u susjednom Čileu.¹²² Konačan ishod dramatičnih previranja u toj zemlji sredinom 1932. god., popraćenih nejasnim i kontroverznim vijestima o njima u svjetskoj pa i zagrebačkoj štampi, nije doveo do uspostave socijalističkog ili komunističkog režima; na vlast se vratio A. Alessandri Palma, liberalni političar, koji je zatim bez obzira na svoje formalno opredjeljenje nekoliko godina autoritarno upravljao Čileom.¹²³ Njegova zemlja nije postala uzorak za revolucionarni izlazak iz Velike krize koja je snažno pustošila i latinsku Ameriku, niti su se u njoj pojavile klice kontinentalne boljševizacije ili sovjelizacije. No, usred brze smjene čileanskih prevrata i društvenih nemira, u kontekstu potresa koji su se širili Južnom Amerikom moglo se činiti, barem kraće vrijeme, da će Kominternu, odnosno jedna od njezinih američkih sekcija, postići velik uspjeh u Novom svijetu i ondje steći važno uporište za revolucionarnu ekspanciju.

Mnogo više i dulje uznemiravala je i zabrinjavala razne političke krugove i njihovo novinstvo u kapitalističkim zemljama djelatnost Treće internacionale u izvan europskim dijelovima Staroga svijeta a koja se često povezivala sa skrivenom stranom vanjske politike SSSR-a.

Na početku 1928. god. *Obzor* upoznava čitatelje s člankom "Daily Maila", jednog od glavnih glasila britanskih konzervativaca, u kojem se opisuje "crvena opasnost" u Aziji. Po londonskom listu, u Palestini se smjestio štab "ruskog komunističkog pokreta" za Bliski istok; njegov je zadatak da pobuni što veći dio islamskog svijeta protiv stranih sila. Drugi pravci komunističke ofenzive tekli bi iz sovjetskog Taškenta preko Afganistana i iz Turkmenistana preko Irana oba prema Indiji. Cijela se aktivnost odvija "pod upravom glavnog stožera u Moskvi, tj. pod upravom Treće Internacionalne". Njezini emisari djeluju protiv britanskih i francuskih interesa i u Egiptu, Siriji i Arabiji.¹²⁴ Doista je Kominternu godinama poticala komunistički pokret i na Bliskom istoku nastojeći ga usmjeriti u antiimperijalističkom pravcu, ali nije postigla nikakve veće rezultate. Njezini su ogranci u toj regiji ostali male političke skupine skromna utjecaja.¹²⁵

Britansku konzervativnu publicistiku i politiku nije zabrinjavala djelatnost Kominterne samo u zapadnoj Aziji, u krugu oko Sueza, gdje je Imperij držao jednu od svojih najvažnijih pozicija, već i njezina aktivnost u okolici "Istočnog Gibraltara" - Singapura. S tim u vezi *Obzor* je prikazao članak iz uglednog "Timesa" o komunističkom pokretu u Indoneziji i djelovanju tajnih emisara Treće internacionale, opasnim ne samo za Nizo-

¹²¹ Der Chileanische Lenin, MO 9.VI.1932. Naslov članka zasnivao se na neopravdanom gledištu o C.Davilu, kratkotrajnom šefu novog čileanskog režima, kao uvjerenom ljevičaru.

¹²² U Peruu je trebala biti osnovana socijalistička republika, OB 7.VII.1932.

¹²³ Baumont, n.dj.464.

¹²⁴ Crvene spletku u Palestini, OB 19.I.1928.

¹²⁵ Na 6. kongresu Kominterne, u ljeto 1928. god., palestinski delegat se s pravom žalio da "arapski Istok" nije zastupljen ni u tezama o kolonijalnom pitanju ni u referatima koji su se na nj odnosili (v. Komunistička internacionala, Stenogrami i dokumenti, n.dj., knj. 9, 1180). Turski delegat se pak požalio da Bliski istok nema uopće nijednog predstavnika u izvršnom komitetu Kominterne pa su zato i njegove veze s tom regijom slabe (isto, knj. 10, 1367).

zemsku Indiju već i za susjednu britansku bazu u Singapuru.¹²⁶ Zapravo, nakon sloma antikolonijalnih ustanaka na Javi i Sumatri 1926-1927. god. represalije su gotovo uništile indonezijske komuniste koji ni dotada nisu bili baš brojni.¹²⁷ Desetkovani, oni nisu mogli predstavljati nikakvu ozbiljnu opasnost ni za nizozemsku kolonijalnu vlasti ni za britanske pozicije na istočnom ulazu u Indijski ocean.

Utjecajne krugove najvećeg kolonijalnog carstva na svijetu posebno je zabrinjavala tajna djelatnost SSSR-a ili Kominterne u težištu Britanskog Imperija – u Indiji. U proljeće 1928. god. *Obzor* prenosi članak iz "Timesa" o dolaženju komunističkih agitatora iz Europe u najvažniju britansku koloniju.¹²⁸ Radilo se o emisarima britanske Komunističke partije koji su, vjerojatno uz poticanje iz središta Treće internacionale, pokušavali poduprijeti još vrlo slabi i neorganizirani pokret indijskih komunsita u borbi protiv tuđinske dominacije. No, uz to se i napominje da su Motilal Nehru i njegov sin Javaharlal, oba istaknute ličnosti indijskog Nacionalnog kongresa, posjetili Moskvu. Iz konteksta članka je slijedilo da se vođe indijskog pokreta u svojoj borbi protiv britanske vlasti povezuju s Moskvom. Međutim, listovi Kominterne su uporno osuđivali nacionalni kongres a mladi Nehru bio je istisnut iz vodstva Lige protiv imperijalizma, međunarodne organizacije koja je bila jedna od produženih ruku Kominterne, i čak zatim izbačen iz njezina sastava.¹²⁹ U članku londonskog lista citira se kao dokaz sovjetskih spletki u Indiji i jedan prilog "Pravde" u kojem se tvrdilo da komunisti predvođe antiimperijalističku borbu u toj velikoj zemlji. Stvarno, vodeće sovjetske novine, kao i glavne publikacije Treće internacionale, često su, kao i ovom prilikom, pretjeravale u pogledu uloge raznih njezinih ogranaka pa i pribjegavale izmišljotinama. No, iz zagrebačkog dnevnika se to nije moglo razabrati. Sredinom 1928. god. *Morgenblatt* je izvijestio o velikom seljačkom pokretu u bombajskoj provinciji spomenuvši, bez ikakve ograde, da ih vlasti smatraju boljševičkima.¹³⁰ U prikazu jednog članka iz poznatog londonskog časopisa "Review of Reviews" *Obzor* pak piše u proljeće 1929. god. da Staljin smatra Veliku Britaniju glavnom imperijalističkom silom te je hoće potkopati u Indiji.¹³¹ Uskoro su zagrebački listovi izvijestili o britansko-sovjetskim pregovorima radi obnove diplomatskih odnosa, prekinutih 1927. god. u vezi s aferom Arcos koja je u prethodnom dijelu ovog rada spomenuta. Tom prilikom *Novosti* javljaju da se ponovno poteže staro sporno pitanje između dviju zemalja - komunistička agitacija u Imperiju, pri čemu su se profilirala dva tabora. U jednome su oni koji smataju da se diplomatski odnosi ne smiju ponovno uspostaviti ako Sovjetska Rusija ne pruži čvrsta jamstva o prekidu podupiranja komunističke agitacije u Imperiju, dok su u drugom taboru pristaše hitne obnove svih odnosa sa SSSR-om, za što se osobito zalažu britanski industrijalci.¹³²

¹²⁶ Nemiri u istočnoj Indiji, OB 10.V.1928.

¹²⁷ Uoči spomenutih ustanaka indonežanska sekcija Kominterne je tvrdila da ima 3000 članova i oko 50 000 pristaša organiziranih u jednu masovnu organizaciju pod komunističkim vodstvom (Degras, n.dj., III, 311).

¹²⁸ Komunizam u Indiji, OB 12.V.1928.

¹²⁹ Degras, n.dj., II, 544, III, 45, 79, 156-157.

¹³⁰ Bolschewistische Unruhen in Indien, MO 7.VII.1928.

¹³¹ Staljin - misteriozan čovjek, OB 10.V.1929.

¹³² Engleska pozvala sovjete na pregovore, NO 17.VII.1929.

Prve je, najvjerojatnije, ponajviše zabrinjavao sovjetsko-kominternski utjecaj u Indiji koja se nikako nije smirivala, kao i na njezinim daljim pristupima. No, znatan dio britanskih privrednih krugova, i to ne samo industrijskih, želio je pak da se što prije ožive ekonomske veze sa Sovjetskom Rusijom koje su zbog prekida diplomatskih odnosa prilično oslabile, što je poslužilo engleskim inozemnim konkurentima. Bez obzira na otpore, diplomatski odnosi između dviju zemalja bili su potkraj 1929. god. obnovljeni zaslugom nove laburističke vlade.¹³³

Zanimljivo je da su se u *Novostima* baš u vrijeme spomenutih pregovora našli i tekstovi s uviđavnim, gotovo odobravajućim tretmanom sovjetske protubritanske akcije u Aziji. Naime, dnevnik je čak u pedeset nastavaka prikazao feljton jednog američkog publicista posvećen burnim gibanjima na najvećem kontinentu. U njemu se osuđivao zapadni imperijalizam, pa i britanski, te objašnjavalo da Sovjetska Rusija ne djeluje u Aziji tek zato da bi stvarala neprilike silama koje ju ugrožavaju, već kao uvelike azijska zemlja živo podupiru narode tog kontinenta u opravdanoj borbi za emancipaciju i slobodu, primjerice u Kini i Indiji.¹³⁴ No, takav se pristup problemu više ne susreće u zagrebačkim dnevnicima. Početkom 1930. god. *Obzor* javlja da je u Gornjem domu britanskog parlamenta došlo do oštrog napada na SSSR koji se okrivljuje za pojačavanje komunističke agitacije u Imperiju, osobito u Indiji, za aktivnost suprotnu obavezama preuzetim prilikom obnove diplomatskih odnosa između Velike Britanije i sovjetske države. O njezinu političkom poretku kaže se u prilogu da je "bez sumnje zločinački režim kakvog ne poznaje svjetska povijest".¹³⁵ Zapravo, komunistička djelatnost i utjecaj Kominterne u Indiji bili su i ostali skromni; glavnu opasnost britanskoj dominaciji predstavljao je ondje nacionalni pokret pod vodstvom Gandhija, koji je u publicistici Treće internacionale napadan kao reakcionar, lažac pa čak i kao policijski agent britanskog imperijalizma.¹³⁶ No, britanski konzervativci nastavili su pripisivati komunističkoj aktivnosti u Indiji veliku ulogu, što im je služilo, uz ostalo, kao argument za ponovni prekid diplomatskih odnosa sa SSSR-om. I pri kraju razdoblja kojim se ovaj rad bavio moglo se u *Obzoru* pročitati da su sovjetski agenti prvi organizatori pobune Indije.¹³⁷ Ipak se potkraj 1932. god. u listu prikazuje članak iz "Manchester Guardian" u kojem je izraženo mišljenje da se Staljin i drugi sovjetski vođe sigurno vesele zbog protubritanskih nemira u Indiji, ali da nisu spremni trošiti previše sredstava za njihovo poticanje.¹³⁸

Aktivnost Kominterne u Aziji zabrinjavala je i francuske desničarske krugove, osobito ona u Indokini, gdje je na početku 1930. god. izbila ozbiljna pobuna protiv kolonijalne vlasti, o čemu su odmah izvijestili zagrebački listovi.¹³⁹ Već u prvim komentarima o pobuni pariški dnevnik koji su branili imperijalističku politiku Treće republike

¹³³ E.H. Carr, *Foundations of a Planned Economy, 1926-1929*, London-Basingstoke-Hongkong 1978, III, I, 35.

¹³⁴ Azija se buni, NO 4.IX.1929.

¹³⁵ Debat o boljševičkoj propagandi u britanskoj gornjoj kući, OB 21.II.1930.

¹³⁶ Degras, n.dj., III, 21,99,316.

¹³⁷ Sovjetska Rusija i inozemstvo, OB 19.III.1932.

¹³⁸ Sovjetska vanjska politika, OB 5.XII.1932.

¹³⁹ Unruhen in Indochina, Mo 19.II.1930; Neuspjela komunistička buna u Indokini, NO 23.II.1930.

ustvrdili su da je ona samo plod komunističke subverzivne akcije. Tvrdnje su se produžile nakon njezina ugušenja subverzivne akcije. Tvrdnje su se produžile nakon njezina ugušenja te su se začule i u parlamentarnoj raspravi o indokineskim događajima. Sredinom 1930. god. *Jutarnji list* javlja da su francuske novine pune osvrta na pobunu, dodajući da su ti događaji slični onima u Indiji te se lako razabire da u obje daleke azijske zemlje djeluje ista ruka - Moskve. Pritom se zagrebački dnevnik oslonio na izjavu francuskog ministra kolonija P. M. Pietrija, koji je u parlamentu izjavio da je moguć kraj europskog kolonijalizma ako se ne ukloni zločinačka agitacija kojom u Aziji upravlja središnjica Kominterne.¹⁴⁰ Gledište je izrazilo, više-manje, težnju koju su francuski imperijalistički krugovi dijelili s britanskima - da se krivica za antikolonijalne pokrete prebaci na svjetski komunistički pokret i SSSR kao njegov jaki oslonac.

Sovjetske ekonomske veze s inozemstvom, koje su s usvajanjem i provođenjem prve "petoljetke" dobile osobitu važnost, ometali su mnogi faktori. Djelovanje unutarpolitičkih kretanja se pri tome ispreplelo s efektima vanjskopolitičke prirode. Međuovisnost tih sfera bila je neizbježna i nije se mogla sakriti. To su sve iskorištavali razni krugovi u mnogim zemljama, osobito u najmoćnijima, u potrazi za argumentima protiv veza sa SSSR-om, odnosno za potkrepljivanje svojih tvrdnji o njihovoj štetnosti. Jedni su izražavali stvarnu zabrinutost za interese svojih država, za njihov politički i društveni poredak, drugi su pak hinili brigu nastojeći zamagliti pravu osnovicu ozbiljnih problema koji su mučili njihove sredine, interesne sfere i posjede. Brojnim antisovjetskim krugovima bilo je stalo da SSSR vrata u izolaciju i blokadu, dovedu u što gori međunarodni položaj, onemoguću njegov razvoj i jačanje, čime bi se pripremili uvjeti da se slomi domaćim nevoljama, eventualnom novom vojnom intervencijom ili kombinacijom unutrašnjih i vanjskih razornih pritisaka. No, ta nastojanja mogla su ipak tek djelomice, uroditi plodovima. Važni ekonomski pa i politički interesi većeg broja zemalja, među njima i najvažnijih, podupirali su održavanje i širenje inozemnih veza SSSR-a, države sa znatnim izvoznim ponudama i velikim uvoznim potrebama u doba prve "petoljetke". Velika ekonomska kriza svojim je dugotrajnim posljedicama pojačavala inozemno zanimanje za tada zamašno sovjetsko tržište. Ta atraktivnost bila je prilično uspješna protuteža brojnim smetnjama i zaprekama koje su, svakako, nepovoljno utjecale na sovjetsku razmjenu s inozemstvom i na razne je načine otežavale.

¹⁴⁰ Kriza evropske kolonizacije, JL 12.VI.1930.

Zusammenfassung

DIE WIRTSCHAFTSBEZIEHUNGEN DER U.D.S.S.R. MIT DEM AUSLAND IM BLATT ZAGREBAČKI DNEVNICI 1928-1932 STÖRUNGEN UND HINDERNISSE II

René Lovrenčić

Die wirtschaftlichen Beziehungen zwischen der Sowjet-Union und dem Ausland, die mit der Verabschiedung des Fünfjahresplans besonders an Bedeutung gewonnen hatten, wurden durch zahlreiche Faktoren behindert. Hierbei kam es zu einer Verflechtung innenpolitischer Strömungen mit Effekten außenpolitischer Natur. Die Wechselwirkung dieser Sphären war unumgänglich und konnte nicht verborgen bleiben. Dies alles wurde von verschiedenen Kreisen in verschiedenen Ländern, insbesondere den mächtigsten auf der Suche nach Argumenten gegen Beziehungen zur Sowjet-Union, beziehungsweise zur Bekräftigung der These ihrer Schädlichkeit, genutzt. Manche drückten echte Besorgnis wegen der Interessen des eigenen Landes, der eigenen politischen und gesellschaftlichen Ordnung aus, andere wieder heuchelten diese Besorgnis im Bestreben, die Grundlage ernsthafter Probleme zu verdecken, die dieses Milieu, Interessenssphären und Güter plagten. Es ging zahlreichen antisowjetischen Kreisen darum, die Sowjet-Union wieder in die Isolierung und Blockade abzudrängen, sie in eine möglichst schlechte internationale Lage zu bringen, ihre Entwicklung und Stärkung möglichst zu verhindern, wodurch wiederum die Bedingungen geschaffen werden sollten für den Zusammenbruch unter der Last einheimischer Schwierigkeiten oder im Zuge einer möglichen neuen militärischen Intervention, oder vielleicht auch durch die Kombination von innerem und äußerem Druck. Aber diese Bestrebungen brachten nur teilweise bestimmte Resultate. Die wichtigen wirtschaftlichen und politischen Interessen einer großen Anzahl von Ländern, darunter auch die wichtigsten, richteten sich auf die Erhaltung und Erweiterung der Wirtschaftsbeziehungen der U.d.S.S.R. zum Ausland, denn diese war ein Land mit einem bedeutenden Ausfuhrangebot und einem starken Importbedarf, insbesondere während des ersten Fünfjahresplans. Die große Wirtschaftskrise, die so lange dauerte und langfristige Folgen hatte, stärkte das ausländische Interesse am damals großen sowjetischen Markt. Diese Anziehung war ein erfolgreiches Gegengewicht zu den Störungen und Hindernissen, die natürlich eine ungünstige Auswirkung auf den sowjetischen Außenhandel hatten und diesen auf verschiedenste Arten behinderten.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 100 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1995.

Uvez: GRAFOUVEZ, HBZ 41 – Velika Gorica